

İtâb Ayetlerinin Şiî Yorumu: Tabâtabâî Örneği

Recep DEMİR

Yrd. Doç. Dr., Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
recepdemir68@hotmail.com

Öz

Allah, tarih boyunca insanları doğru yola iletmeleri ve yanlışlardan uzaklaştırmaları için kendi içlerinden peygamberler görevlendirmiştir. Peygamberler, örnek insanlar olmaları sebebiyle günahlardan uzak durmuşlardır. Beşer olmalarından dolayı onlar bazen hata yapabilmişler ve bu hataları yüzünden uyanılmışlardır. Bu uyarılar, itâb ayetleri olarak bilinmekte ve Kur'an'da yer almaktadır.

İslâm düşünce ekolleri nübüvvet kurumunun mahiyetine farklı yaklaşmışlardır. Bütün ekoller vahyi tebliğde ve büyük günahları işleme konusunda peygamberlerin masum olduğunu kabul etmektedir. Ancak bazı hatalar işlemeleri konusunda farklı düşünmüşlerdir. Şia, peygamberleri her türlü davranışlarında tamamen hatasız görmektedir. Buradan hareketle açıkça Hz. Peygamber'e uyarı anlamı taşıyan ayetleri bile son derece farklı yorumlamışlardır. Biz bu makalede, Şiî Müfessir Tabâtabâî'nin itâb ayetlerini nasıl yorumladığını ele aldık.

Anahtar Kelimler: Peygamber, Şia, İsmet, Hata, Uyarı, Tabâtabâî.

Interpretation of Shias for the condemning verses: Tabâtabâî in a Sample

Abstract

God, throughout the history, sent prophets in order to make them guide people to straight way and to keep people away from mistakes. Prophets avoided sins as they are models for people. Because of the fact that they are mortal, sometimes, they were able to make mistakes and were condemned by their mistakes. These condemnations are known as condemning verses and they are situated in the Quran.

Islamic sects have approached the nature of the institution of prophecy in different ways. All of the sects have accepted the prophets were innocent about transmitting of the revelation and doing of major sins. But they have been different opinions about making some mistakes. The Shia consider that the prophets are completely sinless in their all behaviors. Thus, they have interpreted the verses extremely different, even if the verses have condemnations as their meaning. In this article, we explore How Tabâtabâî, an interpreter of Shia, interprets the condemning verses.

Keywords: Prophet, Shia, Sinlessness, Fault, Condemnation, Tabâtabâî.

Giriş

Bilindiği gibi yüce Allah insanı kâinatın en müstesna varlığı olarak yaratmış ve onu kendi haline bırakmamıştır. Akıl ve irade sahibi olarak yarattığı bu varlığı terbiye etmek ve dünya hayatında ona rehberlik etmek için peygamberler göndermiştir. Hemcinslerine örnek ve model olmak için gönderilen peygamberlerin yine insanlar arasından seçilmesi son derece önemlidir. Zira ontolojik olarak farklı cins bir varlığın onlar için örnek gösterilmesi ona tabi olmayı zorlaştıracak ve bazı itirazlara yol açacaktır. Bu sebeple beşer tarihi boyunca gönderilen peygamberler insanlar arasından seçilmiştir. Geçmiş peygamberlerde cari olan Allah'ın bu kanunu, Hz. Peygamber'de de geçerli olmuştur.

Kur'an'da belirtildiği gibi Hz. Peygamber'in biri nübüvvet, diğeri de beşerlik olmak üzere iki yönü bulunmaktadır.¹ Nübüvvet yönü onun vahiy alması demek olup bu durum onu mümtaz bir şahsiyet kılmaktadır. Öyle ki Allah, kendine itaatle ona itaat, kendine isyanla ona isyan arasında herhangi bir ayırımı gitmemiş, iki itaati ayrılmaz kabul etmiştir. Keza Allah'ı sevme iddiasının en temel göstergesinin peygamberi sevmek olduğunu bildirmiştir. Bütün bunların yanı sıra Allah, Hz. Peygamber'e bizzat salât ettiğini belirtmiş² ve onun teşrî yönüne işaret etmiştir.³

Diğer taraftan beşerî yöne işaret eden bazı ayetlerde müşriklerin dilinden onların bazen Hz. Peygamber'i küçümseme, bazen de istihza ile karışık "beşer" vurgusunda buldukları ifade edilmektedir.⁴ Bir kısım ayetlerde ise Allah, yine müşriklerin mucize taleplerine karşılık Hz. Peygamber'den kendisinin sadece bir beşer ve elçi olduğunu söylemesini istemektedir.⁵ Beşer lafzı yanında "racül", "abd", "sahibukum"⁶ gibi kelimeler kullanılmakta veya Hz. Peygamber'in onların içinden gönderilmiş bir elçi⁷ olduğu ifade edilmekte ya da yemek-içmek, çarşıda dolaşmak⁸, ölmek ve öldürülmek⁹ gibi beşeri vasıfların ona isnat edilmesi suretiyle fâni bir insan olduğuna dikkat çekilmektedir. Elbette Hz. Peygamber bir insan olmakla beraber sıradan bir insan da değildir. O, yüce Allah'ın son peygamberliğe layık gördüğü bir insandır. Hâsılı Kur'ân, bir taraftan Hz. Peygamber'in beşerî tabiatına vurgu yaparken bir taraftan da onun diğer insanlar arasındaki özel

¹ Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6.

² Ahzâb 33/56; Allah'ın birine salâtu 'rahmet etmesi', 'günahlardan arındırması', 'manevî makamını yüceltmesi' şeklinde yorumlanmıştır (Bkz. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnan ed-Dâvudî, (Beyrut: Daru'l-Kalem, 1412, c. I, s. 490-491).

³ Ahzâb, 33/36.

⁴ İsrâ, 17/94.

⁵ İsrâ, 17/90-93.

⁶ Necm, 53/2; Tekvir, 81/22.

⁷ Bakara, 2/151; Âl-i İmrân, 3/164; Tevbe, 9/128; Cum'a, 62/2.

⁸ Furkân, 25/7.

⁹ Âl-i İmrân, 3/144; Enbiyâ, 21/34; Zümer, 39/30.

statü ve otoritesine işaret etmiş, ama nihayetinde onun, geçmişi ve geleceği bilmediğinin ve bir melek olmadığının da altını çizmiştir.¹⁰

Peygamberlerdeki bu beşerî yön sebebiyle veya Kur'an'da peygamberlerle ilgili bazı ayetlerden hareketle¹¹ onların günah işleyip işlemeyeceği hususu tartışma konusu olmuştur. Sünnî, Mu'tezilî ve Şî mezhepler peygamberlerin ismeti konusunda farklı görüşler ortaya koyarak meseleyi enine boyuna ele alıp tartışmışlardır. Biz bu araştırmamızda, mezheplerin konuyla ilgili görüşlerine detaylı yer verecek değiliz. Ancak asıl konumuza bir temel oluşturacak kadar önce ismet meselesi ele alınacak ardından Hz. Peygamber'e uyarı (itâb) mahiyeti taşıyan ayetlerin Şia'da nasıl yorumlandığı meselesi üzerinde durulacaktır. Çünkü peygamberleri her yönüyle masum kabul eden Şia'nın itâb ayetlerini nasıl yorumladığı konusu son derece ilgi çekicidir. Şî müfessirlerin tamamının görüşlerine müracaat etmek bir makale sınırları içerisinde imkânsız olacağından başlıkta da belirttiğimiz gibi özelde Tabâtabâî üzerinden konuyu ele alıp tartışacak, bazen diğer Şî müfessirlerin görüşlerine de yer vereceğiz. Tabâtabâî'yi tercih etmemiz, onun çağdaş bir müfessir olması yanında Şî-İmâmî çevrelerde "allame" sıfatıyla anılması ve Sünnî dünyada kendisinin daha fazla tanınıyor olması sebebiyledir. Bir diğer husus, günümüz Şiası tarafından önemli bir müfessir olarak kabul edilen Tabâtabâî'nin bir bakıma peygamberlerin ismeti diğer açıdan onların itibı konusunda mezhebî kabullerin neresinde bulunduğunu tayin ve tespit etmektir.

1- İsmet Kavramı ve Mezheplerin İsmet Anlayışı

Peygamberlerin davranışlarını değerlendirme sadedinde üzerinde durulan hususlardan birisi de onların günahattan korunup korunmadıkları yani ismet meselesidir. Gerçekten bu nitelik, onların en çok tartışılan sıfatlarından birisi olmuştur. Konumuzun anlaşılmasına katkı sağlayacak şekilde peygamberlerin ismet sıfatına temas etmek istiyoruz.

İsmet kelimesinin kökü olan ع-ص-م , engel olmak, korumak, sığınmak, tutmak, güvenmek, ayrılmamak, takip etmek anlamlarına gelir.¹² Araplar, ip vb. gibi tutunulan ve kendisi ile korunulan şeyi ismet diye adlandırır.¹³ İsti'sam ise iltica ile aynı anlama gelmektedir. Yûsuf suresinde Yûsuf'a gönlünü kaptıran ve ondan murat almak isteyen kadın, diğer kadınlara "İşte

¹⁰ En'âm 6/50. İtab ayetleri üzerinden peygamberi sıradanlaştırma çabalarına katılmadığımızı belirtir ve bu çalışmamızda böyle bir amacımızın olmadığını özellikle ifade etmek isteriz.

¹¹ Bakara, 2/35-37; Kasas, 28/14-17; Kehf, 18/10.

¹² Ebu'l Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, (Mısır: Mektebetü Mustafa el-Babu el- Halebî, 1390/1970), c. IV, s. 331; Ebu'l-Kasım Muhammed İbn Ömer Zemahşerî, *Esâsü'l- Belâga*, thk. Muhammed Basil, (Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1419/1998), c. I, s. 657; Ebu'l Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Daru Sâdir, ts.), c. XII, ss. 403-408.

¹³ İbn Manzur, c. XII, s. 404.

*hakkında beni kınadığımız budur. Gerçekten ben onu istedim. Ama o sakındı...*¹⁴ Burada “sakındı” diye tercüme dilen “*ista’sam*” kelimesidir.¹⁵ Halil b. Ahmed (ö. 175/791) ve İbn Fâris (ö. 395/1004) ismeti, “Allah’ın kişiyi kötülükten/şer’den koruması”¹⁶ olarak anlamışlardır.

Bu kelime Kur’an’da, “korumak ve kurtarmak” anlamında kullanılmıştır.¹⁷ Hadislerde bu kökten gelen masum kelimesini Hz. Peygamber, “Allah tarafından korunan kimse”¹⁸ olarak tarif etmiştir. Terim olarak ismet, “Allah’ın tüm peygamberleri, kendilerine tahsis etmiş olduğu saf cevherlerle, en yüce cismi ve nefsi varlığa sahip kılarak, ayaklarını taatte sabit tutması, kalplerine sekîne indirerek kötü temayüllerden muhafaza etmesi, tevfiği ile onları koruması” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁹ Buradan hareketle denilebilir ki ismet, nübüvvet ile görevlendirilecek kimsenin gözetim altında bulundurulması ve söz konusu kimsenin üstün ahlaki özelliklerle donatılmasıdır. Allah’ın peygamberlerini daha çocukluk yıllarından itibaren gözetim altında bulundurmasına en güzel örnek, Hz. Musa’dır. Nitekim Hz. Musa’nın, Allah’ın gözü önünde (gözetiminde) yetiştirildiği Kur’an tarafından haber verilmektedir.²⁰ Bir bakıma ismet, peygamberlerin kendilerini halkın gözünden düşürecek davranış biçimlerinden uzak durmaları demektir.

Kur’an’da peygamberlerin ismetine açıkça delâlet eden ayet veya ayetler bulunmamaktadır. Ancak dolaylı olarak bazı ayetlerin onların ismetine işaret ettiği kabul edilmektedir. Mesela Ebû Mansûr el-Maturîdî (ö.333/944), müşriklerin Hz. Peygamber’den tebligatını değiştirmesi ve dini konularda kendilerine taviz vermesi yolundaki taleplerinin reddedilişinden bahseden,²¹ Allah’a ve Resûlû’ne de itaati emreden,²² Allah’a ve Resûlû’ne eziyet edenlerin dünyada ve ahirette lanete maruz kalacaklarının bildiren²³ ayetlerin onun ismetine delil olacağını belirtir.²⁴ Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210) de Hz. İbrahim, İshak ve Yakub’un ahiret yurdunu düşünen ihlaslı ve seçkin kimseler kılındığını bildiren ayetin²⁵ Allah’ın mutlak anlamda peygamberlerin hayırlı oluşuna hükmettiğini bunun da bütün iyi nitelikleri kapsadığı için onların ismetine delil teşkil ettiğini söylemiş, peygamberlerin işlerinde hayırlı ve seçkin kılındıklarına işaret edildiğini

¹⁴ Yusuf, 12/32.

¹⁵ İbn Fâris, c. IV, s. 31.

¹⁶ Ebû Abdîrrahman Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim Sâmerrâî, (yy: Daru Mektebeti'l-Hilal, ts.), c. I, s. 313; İbn Faris, c. IV, s. 331.

¹⁷ Bkz. Maide, 5/67; Yunus, 10/27; Hud, 11/43; Ahzab, 33/33; Mü’min, 40/33.

¹⁸ Buhârî, Kader,8; Nesâî, Bey’at, 32.

¹⁹ Râgıb, s. 337.

²⁰ Tâhâ, 20/39.

²¹ Yûnus, 10/15; İsrâ, 17/73-74.

²² Enfâl, 8/20, 46.

²³ Ahzâb, 33/57.

²⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî, *Te’vîlâtü Ehlî’s-Sunne*, thk. Dr. Mecdî Baslûm, (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1426/2005), c. VIII, s. 413.

²⁵ Sâd, 38/45-47.

belirtmiştir.²⁶ Râzî ayrıca, "Garanik ayeti" diye bilinen Hac suresindeki 22/52. ayetin peygamberlerin bilerek hata işlemekten korunmuş olsalar da yanılmaktan ve şeytanın vesvesesinden korunmadıklarına, ancak şeytani vesveseye kapıldıkları takdirde bunun kendilerinden giderileceğine delalet ettiğini belirtmiştir.²⁷ Kur'an'da, peygamberlerin tebliğ ettikleri konularda yalan söylemekten veya vahyi gizlemekten korundukları da vurgulanmaktadır.²⁸ Bunun yanında birçok ayette "iftira'nın (Allah'ın söylemediği birşeyi söylediğini ileri sürmek) peygamberlerden nefyedilmesi onların tebligatı asla tahrif edemeyeceklerini ortaya koyar. Peygamberlerin kavimlerine hitap ederken kendilerinin güvenilen (emin) kimseler olduklarını söylemeleri de ismet sıfatını destekler mahiyettedir.²⁹

Müsteşrikler ise peygamberlerin ismetinin ne zaman ve hangi sebeplerle ortaya çıktığı konusunda oldukça farklı görüşler serdetmişlerdir. Bir kısım müsteşrik peygamberlerin masumiyet inancının, ilk defa hicrî 3. asırda ortaya çıktığı kanaatindedir.³⁰ Goldziher'e göre Muhammed'in ismeti inancı bizzat onun ortaya attığı bir şey değildir. O kendisinin bir papa gibi kutsal sıfatı olduğunu düşünmemiştir. Böyle tanınmayı arzu da etmemiştir.³¹ Hadislerde bu konunun ele alınıp alınmadığı meselesi üzerinde duran Wensinck, "Muteber hadis kitaplarında Muhammed'in ma'sum olduğunu ifade eden herhangi bir işaret yoktur." dedikten sonra "Büyük ihtimalle bu inancın iman edilmesi gerekli sabit bir rükün haline daha sonraları geldiğini ve ilk defa Fıkh-ı Ekber'de zikredildiğini" belirtir. Yine ona göre kesin olarak bu inanç "Asırlar boyunca Peygamber hakkında hayallerin artırdığı kutsiyetin neticesi olarak ortaya çıkmıştır."³² Donaldson, İslâm'da peygamberlerin ismeti meselesinin aslının, gerek doğuşunda, gerek bilinen ehemmiyeti yönünden Şiî ilm-i kelamının ve onun gelişmesinin tesirleriyle ilgili olduğunu ileri sürer ve yine "Bu inanç İslâm'da dini düşünceye, Yahudilerin dini mitoloji kitaplarının, bunlardan bilhassa Mansses diye tanınanlarının tesiriyle girmiştir."³³ der.

Peygamberlerin ismeti inancı, nübüvvetin zaruri olduğu görüşünde olanlar için, nübüvvet inancı bünyesinde vazgeçilmez bir temel olarak görülmüştür. Bu inanç, nübüvveti inkâr edenlerden; "Aklen peygamberlerin gönderilmesi imkânsızdır. Esasen onların gönderilmesinde fayda yoktur; çünkü akıl bizi onlara muhtaç olmaktan kurtarır."³⁴ iddiasında bulunanlara, karşı bir

²⁶ Fahreddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), c. XXVI, s. 400.

²⁷ Râzî, c. XXIII, s. 239.

²⁸ Hâkkâ, 69/44-47.

²⁹ Mehmet Bulut, "İsmet", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), c. XXIII, s. 135.

³⁰ İrfan Abdulhamit, "İslâm'da İsmet İnancı", trc. Avni İlhan, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 96-97, (1970): 178.

³¹ Ignaz Goldziher, "İsmet", *İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi), c. V, s. 1124.

³² Abdulhamit, 178.

³³ Abdulhamit, 178.

³⁴ Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, (Beyrut: Daru'l-Kalem, trs.), c. I, s. 100.

görüşdür. Bu iddia sahiplerine karşı kalamcılar, peygamberlerin gönderilmiş olmasının caiz ve zaruri olduğuna dair deliller ortaya koyarak "Akıl yalnız başına bir işin iyiliğini veya kötülüğünü, yasak veya mübah olduğunu bilmenin yolu değildir" demek suretiyle cevap verdiler.³⁵ Kısacası buradan akıl sahibi peygamberlerin ne kadar zeki olursa olsun salt akılla hareket etmeleri halinde hata etmelerinin mukadder olacağı, ancak vahyin desteği sayesinde bu hatalardan kurtulabilecekleri anlaşılmaktadır.

Peygamberlerin ismet sıfatının sonraki dönemlerde gündeme gelmesi ve terimleşmesi, bu sıfatın özü itibarıyla Kur'anî dayanaktan yoksun olduğu anlamına gelmez. Zira Hz. Peygamber'in vahye kendi sözünü karıştırmaması halinde Allah tarafından kuvvetle yakalanarak şah damarının koparılması tehdidi³⁶ ve nübüvvet boyunca yapmış olduğu belirli sayıdaki hatalı eylemleri için uyarılıp diğer davranışlarının adeta sükût ile onaylanması bu konudaki önemli argümanlar olarak zikredilebilir.

İsmet sıfatıyla ilgili Sünnî ve diğer mezhepler bir takım görüşler ortaya koymuş ve peygamberlerin masumiyetini kabul etmişlerdir. Ancak bu masumiyetin mahiyeti ve peygamberlerin hangi açıdan masum oldukları konusunda ihtilaf etmişlerdir. Şimdi mezheplerin bu konudaki yaklaşımlarını görelim.

a-Sünnî Mezheplere Göre Peygamberlerin İsmeti

Ehl-i Sünnet'in önemli ismi Ebû Hanîfe (ö.150/767), Hz. Peygamber'in hiçbir zaman şirke düşmediğini, büyük ve küçük günah işlemediğini ifade etmektedir.³⁷ Âl-i İmrân Suresi'ndeki 3/79. ayete³⁸ dayanarak peygamberlerin çocukluktan itibaren küfürden uzak olduklarını belirten Mâturîdî (ö.333/944), Hz. İsa'nın daha beşikteki bir çocuk olarak nübüvvetini ilan etmesini de³⁹ bu konudaki delillerden biri olarak sunmaktadır.⁴⁰

Ekolleşme döneminden sonra Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile mezhepleri ismet sıfatını peygamberlerin günah işlemeye dair iradelerinin olup olmaması açısından ele almışlardır. Meselâ Mâturîdîlere göre ismet, peygamberin iradesini, devre dışı bırakmadan onu kötü fiillerden engelleyici, hayırlı

³⁵ Abdulhamit, 179.

³⁶ Hâkka, 69/44-46.

³⁷ Ebû Hanife, Numan b. Sabit, *el-Fıkhü'l-Ekber, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*, içinde, (3. Bs., İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 1981), s. 57.

³⁸ "Hiçbir insanın, Allah'ın kendisine Kitap, hikmet ve peygamberlik vermesinden sonra (kalkıp) insanlara: Allah'ı bırakıp bana kul olun! demesi mümkün değildir. Bilakis (şöyle demesi gerekir): Okutmakta ve öğretmekte olduğunuz Kitap uyarınca Rabbe hâlis kullar olunuz. Ve size: Melekleri ve peygamberleri ilâhlar edinin, diye de emretmez. Siz müslüman olduktan sonra hiç size kâfirliği emreder mi?" Âl-i İmrân, 3/79-80.

³⁹ Meryem, 19/30.

⁴⁰ Mâturîdî, c. II, s. 414.

fiillere sevk edici bir sıfattır. Ayrıca ismet, mihneti de izale etmez.⁴¹ Peygamberlerin gûnahtan korunmuş olması, onu taate zorlamadığı gibi günah işlemekten de âciz bırakmaz. Ne var ki ismet, Allah'ın bir lütfu olup peygamberi hayır yapmaya sevk eder, kötülükten de alıkoyar. Fakat ilâhî irade gerçekleşmesi için peygamberde yine irade mevcuttur.⁴² Eş'ariler ise ismeti, Allah'ın peygamberde tâati yaratıp, masiyeti yaratmaması şeklinde anlamıştır.⁴³ Ma'sum, bedeninde veya nefsinde kötülöklere yönelmekten koruyacak bir hususiyet bulunan kimsedir.⁴⁴

İsmet konusunu belki sistemli diyebileceğimiz bir şekilde ele alıp ve ona oldukça büyük önem atfeden aynı zamanda hakkında müstakil eser kaleme alan âlim hiç şüphesiz Fahreddin er-Râzî'dir. Râzî peygamberlerin ismetini dört açıdan değerlendirir. Bunlardan birincisi, itikadî; ikincisi, dinin temel ilkeleri (şeaîr) ve ahkâmı; üçüncüsü, peygamberlerin fetva vermesi; dördüncüsü de peygamberlerin davranışlarıdır. Râzî, ümmetin, itikadî bakımdan peygamberlerin masum olduğunda icma ettiklerini belirtir. Ancak Haricîlerden Fudayliyye, peygamberlerin günah işlemelerini caiz gördüğü için, onların küfürlerini de caiz görmüştür. Çünkü Fudayliyye'ye göre günah (zenb) küfürdür. Râfizîler de peygamberlerin takiiye yoluyla küfrü izhar edebileceğini ileri sürmektedir.⁴⁵ Ayrıca dinin temel ilkeleri ve ahkâmı konusunda da peygamberin tahrif ve hıyanet etmeyeceğine dair icma bulunmaktadır. Aksi takdirde dinin temel ilkelerinden hiçbir şeye itimat kalmaz.⁴⁶ Peygamberlerin davranışlarındaki ismete gelince, Haşeviyye⁴⁷, onların büyük ve küçük günah işleyebileceklerini ileri sürmektedir.⁴⁸

⁴¹ Nureddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye fi Usûli'd-Dîn*, thk. Bekir Topaloğlu, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1981), s. 53-54.

⁴² Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 54.

⁴³ Abdulkâhir b. Tâhir b. Muhammed b. el-Bağdadî, *Usûlu'd-Dîn*, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1981/1401), s. 169.

⁴⁴ Abdurrahman b. Ahmed Adudüddîn el-İcî, *el-Mevâkıf fi İlmi'l-Kelâm*, (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, ts.), s. 366.

⁴⁵ Fahreddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *İsmetu'l-Enbiyâ*, (Humus: Mektebetü'l-İslamiyye, trs.), s. 15.

⁴⁶ Râzî, *İsmetu'l-Enbiyâ*, s. 16.

⁴⁷ Kısaca boş konuşanlar anlamına gelen "Haşviyye" (Haşeviyye) İslâm düşünce tarihinde muayyen bir mezhebin adı olmaktan ziyade muhtelif ekoller içinde temsilcileri bulunan bir zihniyete işaret eder. Bu zihniyetin en önemli özelliği, nassların anlaşılmasında akıl ve düşünceyi devre dışı bırakıp nassların salt zahirî anlamlarıyla yetinmektir. Bu kimseler teşbih ve tecsimi olumlu karşılayan görüşlere sahiptirler. İslâm düşünce tarihinin her döneminde temsilcileri olmuştur. Haşviyye muayyen ve müstakil bir mezhep olmadığı gibi belli bir tarihsel döneme hasredilecek bir zihniyette değildir. Bu konuda daha geniş bilgi ve değerlendirme için bkz. Ramazan Altıntaş, "Haşviyye'nin Doğuşu ve Kelamî Görüşleri" <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale> (27.03.2016); Metin Yurdağür, "Haşviyye", DİA, (İstanbul: TDV Yayınları,1997), c. XVI, 426-427.

⁴⁸ Râzî, *İsmetu'l-Enbiyâ*, s.16; Süleyman Ateş ise Kur'an'ın peygamberlere gûnahtan masum olma sıfatını vermediğini, tam tersine vahyin haricinde onların öteki insanlar gibi olduklarını vurguladığını (Kehf,18/10) ileri sürümüş, Âdem'in yasak kılınan meyveden yemekle büyük günah işlediği (Bakara, 2/35-37), Mûsa'nın adam öldürdüğü (Kasas, 28/14-17) gibi hususları

Ehl-i Sünnet'in genel yaklaşımına göre nübüvvetten önce ve sonra peygamberlerden nefret uyandırmayacak şekilde bazı küçük hatalar sadır olabilir.⁴⁹ Ebû Hanîfe, bu gibi fiilleri, zelle⁵⁰ (sürçme) diye adlandırır. Ona göre bütün Peygamberler küçük ve büyük günahlardan, küfür ve çirkin hallerden tamamen uzaktır. Fakat onların zelle (sürçme) ve hataları vâki olmuştur. Hakikatte Hz. Muhammed de Allah'ın Rasûlü, nebisi ve seçilmiş temiz kuludur. O hiçbir zaman puta tapmamış, göz açıp kapayacak bir an bile Allah'a ortak koşmamıştır. O büyük küçük hiçbir günah işlememiştir.⁵¹ Neticede Ebû Hanife'nin açıkça ifade ettiği gibi Hz. Peygamber hiçbir zaman Allah'a ortak koşmamıştır, ancak onun zelle türünden küçük hataları olmuş bunlar da düzeltilmiştir.

b- Mu'tezile'ye Göre Peygamberlerin İsmeti

Peygamberlerin ismet sıfatını buluş çağıyla birlikte başlatan Mu'tezile, onların peygamber olmadan önce gerek küfür gerekse büyük günah işlemelerinin caiz olmadığı kanaatindedir.⁵² Mu'tezilî âlim Ebû Ali Cubbâî (ö.235/849), peygamberlerin büyük ve küçük günahı bilerek işlemelerinin caiz olmadığını ancak tevil yoluyla hata yapabileceklerini ifade eder. Nazzâm (ö.232/835) ise peygamberlerin bilerek büyük ve küçük günahı uzak olduğunu, tevil yoluyla da hata yapmayacaklarını, onlar için yalnızca yanılma ve unutmanın caiz olduğunu, bu nedenle de uyarıldıklarını (itâb) ileri sürmektedir.⁵³

Mu'tezile, peygamberlerin nübüvvetten önce ve sonra büyük günah işlemeyeceklerini ısrarla vurgulamaktadır. Çünkü büyük günah peygambere karşı bir nefret uyandıracaktır. Eğer peygamber, nefreti gerektirecek büyük ve küçük günahıtan korunmuş olmazsa, toplumdaki kabul görmeyecek, bu da tabî olarak nübüvvetle hedeflenen gayeyi boşa çıkaracaktır. Dolayısıyla Allah'ın peygamberini ondan sakındırması vaciptir. Nefisler, büyük günaha bulaşmamış ve masiyetle kirlenmemiş kimseleri

---

buna örnek olarak göstermiştir. "Peygamberlerin masumluğu, kendilerine gelen vahyin şeytan müdahalesinden korunmuş olduğu ve bu vahiylerin hiçbir değişikliğe uğramadan aynen duyurulduğu anlamındadır. Peygamberlerin kendilerine gelince, onlar da bu vahiy görevleri dışında birer insan oldukları için günah işlemeleri muhtemeldir." (Süleyman Ateş, İslâm Araştırmalarında Yerleşik Bazı Terimlerin Sağlık Derecesi, *Günümüzün Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu* (27-30 Haziran 1989) Samsun 1989, s. 207-210.)

⁴⁹ Râzî, c. II, s. 399; *İsmetü'l-Enbiyâ*, s. 8-9.

⁵⁰ Arapça "z-l-l" kökünden türeyen zelle, "dil sürçmesi, hata, farkında olmadan çamurlu bir zeminde yere basan kişinin kayması" anlamlarına gelir. Kasıt olmadan işlenen günaha da zelle denmektedir. Mecduddîn Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *El-Kâmûsu'l-Muhît*, (Beirut: 2005), s. 1010; Râgîb, c. I, s. 381-382.

⁵¹ Ebû Hanife, s. 60.

⁵² Kadî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1988), s. 573; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.III, s. 455.

⁵³ Râzî, *İsmetü'l-Enbiyâ*, s. 16.

kabule daha yatkındır.⁵⁴ Peygamberler için nefreti celbetmeyen küçük günahlar caizdir.⁵⁵

Neticede Mu'tezile, hem nübüvvetten önce hem de nübüvvetten sonra peygamberlerin büyük günah işlemelerinin aklen caiz olmadığını ileri sürmektedir. Aksi takdirde peygamberler, insanlar nazarındaki itibarlarını kaybederler, sözleri kabul görmez, tebliğ anlamını yitirir. Mu'tezile'nin bu konuda vermiş olduğu hüküm, onların husun-kubuh ve salah-aslah ilkelerinin bir neticesidir.⁵⁶

c- Şia'ya Göre Peygamberlerin İsmeti

İmâmiyye Şia'sının önde gelen âlimlerinden Şeyh Sadûk diye şöhret bulan İbn Bâbeveyh el-Kummî (ö.381/991), nebî, rasûl ve meleklerin masum olduklarını büyük veya küçük hiçbir günah işlemeyeceklerini, Allah'a karşı gelmeyeceklerini, onların ismetini inkâr edenlerin de kâfir olduğunu iddia etmektedir.⁵⁷ Ayrıca Şia, peygamberlerin ismetini doğumlarından başlatır ve ölünceye kadar devam ettiğini ileri sürer. Peygamberler kasten, sehven ve içtihat yoluyla büyük küçük her türlü günah işlemekten masumdurlar.⁵⁸ Şia, peygamberlerin masum olmalarını şu şekilde gerekçelendirir: Peygamberler hem aldığı vahyi koruma hem de onu tebliğ konusunda hatasız olmalıdır. Aksi takdirde getirdiği hükümlere kendisinin aykırı hareket etmesi durumunda toplum nazarında kendisine ve getirdiği mesaja karşı güveni yok eder, ayrıca bu durum çağrının hedefini lekeler.⁵⁹

Şiî'ler, ismetin kapsamını peygamberlerle sınırlı görmeyip Hz. Ali'den başlayarak on iki imamı da içine alacak şekilde genişletir.⁶⁰ Masum olan imam veya peygamber, masiyetten birini yapmak isterse, Allah'ın ikazıyla onun farkına varır, kendine gelerek günah olan şeyden uzaklaşır, ardından kendine emredileni yapar.⁶¹ Peygamberler hakkında cari olan bütün özelliklerin imam için de geçerli olduğunu iddia eden Şiî müfessirler,⁶² onların masumiyetine şu ayetleri delil getirirler: "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin."⁶³ "Ey

⁵⁴ Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu Usûli'l-Hamse*, (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1988), s. 573-574.

⁵⁵ Kâdî Abdulcebbar, s. 575.

⁵⁶ Bağdâdî, *Usûlû'd-Dîn*, s. 169.

⁵⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Bâbeveyh el-Kummî, *Risaletu'l-İ'tikâdâtî'l-İmamiyye*, Çev: Ethem Ruhi Fiğlalı, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978), s. 113.

⁵⁸ Hasan b. Yûsuf el-Hillî, *Keşfü'l-Murâd fi Şerhi Tecrîdî'l-İ'tikâd*, nşr. H. Hasanzâde el Âmülî, (Kum: 1407/1986), s. 349. Ayrıca bkz. Râzî, *İsmetu'l-Enbiyâ*, s. 3; *el-Mahsûl fi İlmi'l-Usûli'l-Fıkh*, neşr. Tâhâ Câbir Feyyaz el-Alevânî, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1992), c. III, s. 225.

⁵⁹ Muhammed Husayn Tabâtabâî, *İslam'da Şia*, çev. Kadir Akaras-Abbas Kazımî, (İstanbul: Kevser Yayınları, 1993), s. 132.

⁶⁰ M. Âkif Aydın, "İmâmet", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), c. XXII, s. 207.

⁶¹ el-Hillî, s. 365.

⁶² Ebû Ali el-Fadl b. Hasen et-Tabersî, *Mecmau'l-Beyân fi Tefsiri 'l-Kur'an*, (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1414/1994), VIII, 138; Muhammed Huseyn et-Tabâtabâî, *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'an*, (Beyrut: Müessesetü'l-Alemiyye li'l-Matbûât, 1417/1997), c. IV, s. 398-399; c. XVI, s. 302.

⁶³ Nisâ, 4/59.

peygamberin ev halkı! Şüphesiz Allah sizden kırı giderip sizi kesinlikle tertemiz yapmak ister.”⁶⁴ Tabersî bu ayetteki “tathîra” sözcüğünün Ehl-i Beyt mensuplarının masum olduklarına delalet ettiğini ifade eder. Tabersî’ye göre, ayetin başındaki “innemâ” edatı, bu ayetin anlamını tahsis etmektedir. Bu da Ehl-i Beyt’in diğer mü’minlerden farklı olarak her türlü kötülüğe karşı korunmuş olduğunu, Allah’ın kendilerinden sadır olabilecek tüm hataları giderip yerine doğru ve hakikati ikame etmesi demektir.⁶⁵ Nebi ile İmâm’ın tanımların yapılarak onlar arasında benzerlik kurulur ve bu benzerlikten hareketle ikisinin de masum olduğu sonucuna ulaşılır.⁶⁶ İsmet konusunda Şianın ilginç bir görüşü de insanın, akıl kuvveti, keskin zekâsı, üstün kabiliyeti, çok ibadet etmesi ve riyazat yapmasının yanında; ilahî hidayet ve tevfiikle bu mertebeye ulaşabileceği şeklindedir.⁶⁷

Zeydiyye dışındaki Şia’da imamların masumiyeti görüşüne “mistik spekülasyon” teorisi de delil olarak getirilir. Bu teori, doğu Helenistik dünyasından alınarak metafizik fikirler ve kader doktrini ile desteklenmiştir. Teorinin açılımı şöyledir: Âdem’in yaratılışından önce *Nur-u Muhammedî* denilen ilâhî ışık, her bir nesilde seçilmiş bir kişinin cevherine geçmektedir. Bu durum Hz. Ali’de de onun soyundan gelen imamlarda da var olagelmıştır. Bu ilâhî ışık sebebiyle, *imâma* gizli bilgi (*hikmet*) verildiğine ve ona günahattan koruma bahşedildiğine inanılır. Sadece o (imam), ilâhî sırların bilgisinin gizli kaynağına sahiptir. Söz konusu sırlar, imamlar vasıtasıyla bu nura katılırlar; imamlar Hz. Peygamber’ den sonra gelen ve ilâhî bilgiyi araştırmada Allah ile insan arasında vasıta olan kimselerdir. İmamların ruhlarına taşınmış olan bu semavi ışığın cevheri, çok muhtemelen ilk olarak altıncı İmam Cafer es-Sâdık (148/765) döneminde açık bir şekilde ifade edilmiştir.⁶⁸

Masumiyet konusundaki bu görüşler çok tartışma götürür cinstendir. Her şeyden önce İmam ile peygamberi eşit görmenin ve imamların Allah tarafından seçildiği iddiasında bulunmanın izah edilebilir bir yanı bulunmamaktadır. Dinin tebliğ edilmesinde peygamberlerin masum olması dinin tahriften korunması bakımından zorunludur. Ancak imamlar için aynı şeyi iddia etmek onları peygamberlerle aynı statüde görmek demektir. Bu ise nübüvvet müessesesinin son bulmayıp imamlar üzerinden devam ettiği anlamına gelir. İnsanın zekâsı, riyazet yapması ve ilahî hidayet ve tevfiikle masumiyet mertebesine ulaşabileceği görüşü de masumiyet alanının

⁶⁴ Ahzâb, 33/33.

⁶⁵ Tabersî, c. VII, s. 138; Tabâtabâî, *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'an*, c. XVI, s. 316.

⁶⁶ Nübüvveti üstlenip, Allah tarafından semavî ve dinî hükümleri alıp topluma duyurma görevini deruhte edene “Nebi” denir. Semavî dinleri korumayı üstlenip, Allah tarafından bu makama seçilen kimseye de “İmam” denir. Peygamberlerin ismetini ispat eden delil, imamın masum olmasını da ispat ediyor. Dinin tahrif olmadan tebliğ edilmesi, ilahî masumiyet ve ismet olmaksızın gerçekleşmez. Bkz. Tabâtabâî, *İslâm’da Şia*, s. 170

⁶⁷ Râzî, *İsmetü'l-Enbiyâ*, s. 5.

⁶⁸ Aisah Mohamed, “Şia’nın İmamette İsmet Doktrininin Eleştirisi” çev. Ömer Aydın, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, (2003): 238-239.

genişletilmesi, toplumda masumların çoğalması neticesini doğurur. Dini, tahriften korumak maksadıyla geliştirilen imamların masumiyeti anlayışı neticede, masumlar eliyle dinin keyfî yorumlara alet edilmesi şeklinde farklı bir tahrife kapı aralayacaktır.⁶⁹ İmamet doktrini, ayrıca monarşik eğilimler sergilemesi yönüyle de eleştiri konusu yapılmıştır.⁷⁰

Şîileri, imamların masumiyetine sevk eden farklı sebeplerden söz edilebilir. Her şeyden önce siyasî olarak Hz. Ali'nin trajik ölümü öncesi kısa bir müddet halife olduğu zaman hariç, on iki imandan hiçbirinin politik gücü elinde bulundurmaması gerçeği son derece önemli bir etkidir.⁷¹ Diğer yandan duygusal açıdan bakıldığında Peygamber ailesine karşı hissedilen saygı, itibar ile imamların hayatlarının trajik sonu, özellikle Kerbela katliamına duyulan derin şefkat, Şîilerin onları ismetle nitelendirmelerine neden olmuştur. Bir kimsenin aşırı hayranlık duyduğu veya kendisine hürmet borcu hissettiği bir figüre karşı sadece olumlu vasıflar atfetmesi ve kötü yönünü görmezlikten gelmesi son derece doğal bir eğilimdir.⁷²

2- İtâb Kavramı

A-t-b kökünden türetilmiş bir masdar olan itâb kelimesi lügatte, “azarlamak, gazapla hitâb etmek, kişiyi rahatsız edecek hususlardan söz etmek” anlamlarına gelmektedir.⁷³ “a-t-b” kökü, “alâ” harfi ceriyle kullanıldığında “bir kimseyi bir şeyden dolayı uyarmak, sitem etmek, ayıbını yüzüne vurmak”; *istif’âl* bâbında (isti’tâb) ise “yapılan bir hatayı telafi etmek, düzeltmek, o hatadan dolayı özür dilemek, kusur işleyenin bunu telafi etmek ve muhatabının rızasını kazanmak için yaptığı davranış veya işlenmiş bir kusurdan dolayı özür dilemesi yahut mazeret beyan etmesi”⁷⁴ manalarına gelmektedir.

İstilahî olarak ise “itâb”, Allah’ın, bir kulunu, yapmış olduğu hatası sebebiyle azarlaması ve hatasını yüzüne vurmasıdır. Allah Teâlâ’nın, Hz. Peygamber’e yönelik itâbının manası ise; ictihatta bulunurken yapmış olduğu hatasını kendisine hatırlatması, onu murâd-ı ilâhîye en uygun olana yönlendirmesi ve Peygamberimizin gönderilişi ile matlup olan mükemmelliğe ulaştırılmasıdır.⁷⁵

⁶⁹ Ehl-i Sünnet ile Şiada İsmet inancının karşılaştırılmalı bir şekilde ele alındığı bir çalışma için bkz. Mehmet Bulut, *Ehl-i Sünnet ile Şiada İsmet inancı*, (İstanbul: Risale Yayınları, 1991).

⁷⁰ Mohamed, s. 245.

⁷¹ Mohamed, s. 235-236.

⁷² Mohamed, s. 240.

⁷³ İbn Manzûr, c. I, s. 576-577.

⁷⁴ Ebû Abdurrahman Halil İbn Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, thk: Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sammârî, (Beyrut: Müessesetu'l-Âlemî li'l-Matbûât 1408/1998), c. II, s. 76; İsmail İbn Hammad el-Cevherî, *es-Sihah Tâcu'l-Luga ve Sihahu'l-Arabiyye*, thk: Ahmed Abdulgafur Atar, (4. bs., Beyrut: Dâru'l-İlm, 1407/1987), c. I, s. 175-176; İbn Manzûr, c. I, s. 576-580.

⁷⁵ Uveyd İbn İyad el-Mutrafi, *Âyâtü İtâbi'l-Mustafa fi Da'vi'l-İsmeti ve'l-İctihad*, (Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabî, ts.), s. 104.

Hız. Peygamber'in itâba sebep olan hatası, açık olan ilâhî bir emre muhalefet etmek veya çirkin fiillerden birini işlemek gibi sıradan insanların işledikleri türden değildir. Onun hatası açık nassın olmadığı hususlarda kendi içtihadıyla yanlış karar vermesi sebebiyle evla olmayanı yapması şeklindedir. Yüce Allah hiç bir zaman Resulünün hata üzere devam etmesini doğru bulmamıştır. Çünkü Allah, örnek olması hasebiyle söylediklerinde ve yaptıklarında Hz. Peygamber'e uymayı emretmiştir. Şayet Allah, Hz. Peygamber'in hata üzere devam etmesine kayıtsız kalsaydı, insanlar için doğru yanlış konusunda tam bir karışıklık meydana gelirdi. Allah, Resulüne doğru olanı açıklamıştır. Ancak bazen bu açıklama ile birlikte Hz. Peygamber'i cezalandırmak değil de onu yöneltmek ve kemâle erdirmek gayesiyle kendisine uyarıda bulunmuştur. Hz. Peygamber de Rabbinin kendisine yönelttiği itâbı ihtiva eden ilâhî vahyi gizlememiş ve onu insanlara olduğu gibi tebliğ etmiştir.⁷⁶

Bu bilgilerden sonra itâb ayetlerine müfessir Tabâtabâî'nin getirdiği yorumlara geçebiliriz.

3- İtâb Ayetleri ve Tabâtabâî'nin Yorumları

Kur'an-ı Kerim'de sadece Hz. Peygamber'e değil ondan önceki peygamberlere de uyarıların yapıldığını görmekteyiz. Hz. Âdem şeytanın vesvesesiyle yasak edilen ağaçtan yediğinden,⁷⁷ Hz. Nuh'un Müşrik oğlunun kurtulması için Allah'a dua etmesinden,⁷⁸ Hz. Yûnus tebliğde karşılaştığı olumsuz tepkilere sabır edemeyip erken davrandığından⁷⁹ dolayı uyarıya maruz kalmıştır. Bu durum peygamberlerin uyarılma bakımından da ortak bir yöne sahip olduklarını gösterir.

İtâb ayetlerini farklı ölçütler belirleyerek tasnif etmek mümkündür. Mesela Hz. Peygamber'in Allah ile olan diyaloglarında gerçekleşen itâblar ile insanlarla olan ilişkilerindeki itâblar şeklinde bir tasnife gidilebilir. Müfessirler üslûbu dikkate alarak da uyarıları sert ve yumuşak uyarılar şeklinde gruplandırmışlardır.⁸⁰ Uveyd İbn İyad el-Mutrafi, itâb ayetlerini incelediği çalışmasında bu ayetleri üç gruba ayırmıştır: Birincisi, itâbu't-tevcîh: Bu gruptaki itâblar, genellikle Hz. Peygamber'in risâlet görevini yaparken, müşriklere karşı dirençli, sabırlı ve dayanıklı olmasını ihtiva eden talimat ve direktifleri içermektedir. İkincisi, itâbu't-tenbîh: Bu itâblar ise Hz. Peygamber'e öğüt niteliğinde olup işlemiş olduğu herhangi bir hatasına dikkat çekilmiş ve bu hatayı tekrar işlememesine yönelik ikazlardır. Üçüncüsü, itâbu't-tahzîr: Bunlar ise bir mesele hakkında daha işin

⁷⁶ Muhammed Abdulazîm ez-Zürkânî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, (Kahire: Daru İhyâi Kütübî'l-Arabî,1342/1943), c. II, s. 389-392.

⁷⁷ A'raf, 7/22; Tâhâ, 20/115.

⁷⁸ Hûd, 11/46.

⁷⁹ Enbiyâ, 21/87-88; Kalem, 68/48.

⁸⁰ Zûrkânî, c. II, s. 392-394.

başındayken, o işin neticesi hakkında peygamberi uyarmayı hedeflemektedir.⁸¹

Tabâtabâî'nin itâb ayetlerine getirdiği yorumlara geçmeden önce birkaç cümle ile kendisinden ve tefsirdeki yönteminden söz etmek, kendisi ve eseri hakkında genel bir fikir vermesi bakımından faydalı olacaktır.

1320/1902 yılında Tebriz'de doğan Seyyid Muhammed Huseyn et-Tabâtabâî, İslâmî ilimler yanında matematik, felsefe gibi farklı ilim dallarında da kendini yetiştirdi ve ihtisas sahibi oldu. 16 Kasım 1981'de Kum'da vefat etti. Tabâtabâî'nin tefsir, felsefe ve Şîa tarihine dair Arapça ve Farsça kaleme aldığı 40 civarında eseri bulunmaktadır. Bunlar arasında tefsire dair en önemli eseri *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'an* adlı tefsiridir.⁸²

Tabatabâî, *el-Mîzân* mukaddimesinde tefsirinde izlediği metodu detaylarıyla anlatır. O, sırf felsefî-aklî delillere, ilmî faraziyelere veya tasavvufî verilere dayanmaktan kaçınmak ve yersiz edebi nüktelerden uzak durmak gerektiğini ifade eder.⁸³ Tabâtabâî, fıkıh âlimlerinin alanına girdiği için, ahkâm ayetleriyle ilgili fazla bilgi vermediğini; âyetin zahirinden anlaşılmanaya ters düşen bir anlam çıkarma manasındaki te'vile yer vermediğini; ayrıca Şîi ve Sünnî kaynaklarda Hz. Peygamber'den gelen rivayetlere işaretlerde ve atıflarda bulunduğunu söyler.⁸⁴ Tabatabâî daha sonra, meseleleri felsefi, tarihsel, toplumsal ve ahlaki araştırmalar açısından ele aldığını beyan eder.

Tabâtabâî'nin tefsirini Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt'ten gelen rivayetlere yer vermekle beraber aklî istidlâllerde fazlaca bulunduğu için dirayet tefsirleri arasında değerlendirmek gerekir. Müfessirin, ayetin zahirine zıt düşen te'vile gitmeyeceği şeklindeki yöntemine itâb ayetlerine getirdiği yorumlarda ne kadar riayet ettiği görülecektir.

Yukarıda değindiğimiz gibi itâb ayetlerini farklı açılardan ele alıp sınıflandırmak mümkündür. Ancak biz burada herhangi bir tasnife tabi tutmaksızın itâb ayetleri içinde en fazla öne çıkanları ele alıp inceleyeceğiz.

a- Ümmü Mektûm Olayı

Konuyla ilgili Tabâtabâî'nin görüşlerine geçmeden önce Abese suresinin 80/1-10. ayetlerin mealini zikretmek faydalı olacaktır. İlgili ayetler şöyledir: 1- *Surat astı ve yüz çevirdi.* 2- *O kör kendisine geldi diye.* 3- *Ne biliyorsun, belki o temizlenip arınacak?* 4- *Ya da öğüt alacak; böylelikle bu öğüt ona yarar sağlayacak?* 5- *Fakat kendini müstağni gören var ya,* 6- *Sen onunla ilgileniyor (ona önem veriyorsun).* 7- *Oysa onun temizlenip arınmasından sana ne?* 8- *Ama koşarak*

⁸¹ Mutrafî, s. 107.

⁸² Mehmet Suat Mertoğlu, "Tabâtabâî", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), c. XXXIX, s. 306-307.

⁸³ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, c. I, s. 13.

⁸⁴ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, c. I, s. 14. Ayrıca bu konuda etraflı bir çalışma için bkz. Ali el-Ûsî, *et-Tabâtabâî ve Menhecuhû fî Tefsîrihî*, (1. Baskı, Tahran: Muâviniyyetu'r-Riâsiyye, 1405/1985).

sana gelen 9- Ve (Rabbinden) korkana gelince, 10- Sen onu görmezden geliyorsun, ihmal ediyorsun.

Tabâtabâî bu ayetlerin nüzul sebebiyle ilgili Sünnî ve Şii kaynaklarda bazı rivayetlerin yer aldığını belirtir. Sünnî kaynaklarda geçen şu rivayeti aktarır: Bir gün Allah Resûlü, Ümeyye b. Halef, Ebu Cehil ve Utbe b. Rebia gibi Kureyş'in ileri gelenlerine İslâm'ı anlattığı bir sırada âmâ olan Abdullah b. Ümmü Mektum gelir. "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret" der. Bu çağrısını tekrarlar ve Hz. Peygamber'in başkalarıyla meşgul olduğunu anlamaz. Sözüünün kesilmesinden rahatsız olan Allah Resûlü, Kureyş önderlerinin Muhammed'e tâbi olanlar kör ve köleler şeklinde bir düşünceye kapılacaklarını da sanarak surat asar, ondan yüz çevirir, diğerleri ile konuşmaya devam eder. İşte ayetler bunun üzerine nazil olmuştur. Daha sonraları Hz. Peygamber Ümmü Mektum'la karşılaştığında "Kendisi yüzünden Rabbimin beni kınadığı zata merhaba!" diye onunla selamlaşır ve "Bir ihtiyacın var mı?" diye onun halini sorar. Ayrıca Hz. Peygamber onu iki savaşta Medine'de yerine vekil tayin etmişti.⁸⁵ Bu rivayeti aktardıktan sonra Tabâtabâî, Şii kaynaklarda yer alan surat asan ve yüz çeviren kişinin Benî Ümeyye'den bir adam olduğu şeklindeki rivayeti nakledecektir.⁸⁶

Tabâtabâî, bu nüzul sebebi ve kaynak bilgilerini serdettikten sonra olayla ilgili şu yorumları yapar: Bu ayetlerdeki kişiyle Nebî'nin kastedildiğine dair açık bir delil bulunmamaktadır. Burada mahza bir haber yer almakta fakat kendisinden haber verilen (muhabberu anh) açıkça belirtilmemiştir. Bilakis ayette kastedilen Nebî'nin dışındaki kimsedir. Çünkü Nebî'nin surat asma sıfatı, irşad edilmeyi isteyen müminleri şöyle durusun, muhalif düşmanlara karşı bile uygun düşmez. Daha sonra zengine kucak açıp fakirden uzak durma vasfı, Murtaza (rh.m.) [Hz. Ali] olduğu gibi onun da yüce ahlakına benzememektedir.⁸⁷

Verilen aklî delile ilave olarak Tabâtabâî başka ayetlerle de kendi görüşlerini ispata çalışarak şöyle istidlâlde bulunur: Bu sureden önce nazil olan Nûn (Kalem) suresinde – ki Nûn suresinin tertib bakımından Alak suresinden sonra nazil olduğu hususunda ittifak vardır- "*Şüphesiz ki sen yüce bir ahlak üzeresin diyerek*"⁸⁸ Allah, peygamberin ahlakını yüceltti. Öyleyse bi'setin başında onu öven Allah, daha sonra bu sözünden dönerek, kâfir zengine yönelmek ve fakir Müslümandan yüz çevirmek şeklinde tezahür eden bu davranışları yüzünden onu nasıl ayıplar ve zemmeder? Yine "*Yakın akrabaları uyar, müminlerden sana tabi olanlara merhamet kanatlarını indir*"⁸⁹ ile "*Sana emredileni açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir*"⁹⁰ ayetleri Mekkî olup

⁸⁵ Tabâtabâî, c. XX, s. 223.

⁸⁶ Tabâtabâî, c. XX, s. 218.

⁸⁷ Tabâtabâî, c. XX, s. 223.

⁸⁸ Kalem, 68/4.

⁸⁹ Suarâ, 26/215.

⁹⁰ Hicr, 15/94.

davetin ilk yıllarında nazil olmuştu. Müminlere karşı merhametli olmayı emreden ve müşriklerden yüz çevirmeyi emreden ayetlerden sonra Nebi nasıl olur da bir Müslümana karşı surat asar?⁹¹

Konuyu zengin-fakir karşıtlığı üzerinden kendince temellendirmeye çalışan Tabâtabâî, zenginin sırf zenginliğinden dolayı fakire karşı tercihini, meseleyle ilgili lafzî bir yasaklamaya ihtiyaç duymayacak kadar insanî ahlakın onuruna zıt, aklî olarak da hemen anlaşılabilir kadar açık bir çirkinlik olarak görür.⁹² Hz. Peygamber'in Ümmü Mektûm'un fakir veya âmâ olması sebebiyle ona bu şekilde davrandığı düşüncesinden hareket etmek, temelde yanlıştır. Zira o vakte kadar Hz. Peygamber'in etrafında köle ve fakirlerden pek çok sahabenin olması ve onlara Hz. Peygamber'in en küçük bir olumsuz tavrının olmaması böyle bir iddiayı geçersiz kılar. Bu olaya zenginlik- fakirlik veya engelli olup olmama açısından bakmak yerine devam eden bir görüşmeye izin almaksızın müdahil olarak uygunsuzca sözün kesilmesine karşı bir tepki olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Tabâtabâî surat asanın Hz. Peygamber olduğunu söyleyenlerin ileri sürdükleri "o vakte kadar Hz. Peygamber'e böyle bir fiil işlemek konusunda bir nehiy olmadığı dolayısıyla bunun ancak nehiyden sonra masiyet olacağı, nehiyden önce masiyet olmayacağı" şeklinde iddia ve itirazlara şöyle cevap verir: Yasağın geriye işlemeyeceği iddiası doğru bir hüküm vermek değildir. Kişi böyle bir yasağı bilmesede akıl onun çirkin bir iş olduğuna hükmeder aynı zamanda çirkin bir fiilin yüce bir ahlak sahibinden suduru bir çelişkidir. Allah Teâlâ "*sen yüce bir ahlak üzerisin*" derken onun böyle bir melekeye sahip olduğunu, bu melekenin onun peygamberlikten önceki halini de kapsadığını ifade için bunu söylemiştir.⁹³

Tabersî'nin *el-Mecmau'l-Beyân*'ına atıfta bulunarak kendi görüşlerini ispatlamaya çalışan Tabâtabâî, Caferi Sadık'tan gelen şu rivayeti delil olarak aktarır: Abese suresindeki kınama ayetleri, Benî Ümeyye'den olan bir kişi hakkında nazil olmuştur. Söz konusu şahıs Nebî'nin yanında bulunduğu sırada Abdullah b. Ümmü Mektûm meclise gelmiş, onu gören Emevî şahıs ondan öğrenerek, yüzünü ekşitmiş ve el-eteğini toplayarak yüzünü ondan çevirmişti. Bunun üzerine Allah, söz konusu ayetleri indirerek bu olayı kınamıştır.⁹⁴ Tabâtabâî, Cafer Sadık'tan gelen bu rivayetin tam aksi yönde bir başka rivayet daha nakleder ki o da şu şekildedir: Allah Resûlü Ümmü

⁹¹ Tabâtabâî, c. XX, s.224.

⁹² Tabâtabâî, c. XX, s. 224.

⁹³ Tabâtabâî, c. XX, s. 224. Yener Öztürk de burada surat asan ve yüz ekşiten kimsenin Hz. Peygamber olmadığını bu tavırları sergileyen kimsenin, kibrine yenik düşmüş müstağni müşriklerden birisinin olması güçlü bir ihtimal olduğunu, gerek Kur'an'da gerekse muteber hadis kitaplarında bu sıfatların Hz. Peygamber'e atfedilmesini haklı kılabacak açık bir delilin mevcut olmadığını ileri sürer. Bkz. Yener Öztürk, "Abese ve Tevella İfadelerinin Muhatabı Kimdir?", *Yeni Ümit Dergisi*74, (2006): 12-18.

⁹⁴ Tabâtabâî, c. XX, s. 224.

Mektûm'u her gördüğü yerde ona şöyle derdi: 'Hayır Allah'a and olsun ki Rabbim senin yüzünden beni asla kınamaz.' Bunu o kadar tekrar eder ve Ümmü Mektûm'a o kadar lütufta bulunurdu ki Ümmü Mektûm Resûlullah'a engel olmaya çalışırdı.⁹⁵

Burada görüldüğü gibi Şii kaynaklı rivayet Sünnî kaynaklı rivayetin tam tersidir. Ancak Cafer Sadık kaynaklı rivayeti savunan Şiiler bize göre kendi içlerinde şöyle bir çelişkiye düşmektedirler. Önce ayette muhatabın Hz. Peygamber değil, Benî Ümmeyye'den biri olduğunu iddia edip ardından da "senin yüzünden Allah beni **kınamaz**" rivayetine sarılmak tam bir çelişkidir. Allah kınasa da kınamasa da muhatab Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber'in "Ey kendisinden dolayı Allah'ın beni kınamadığı kişi!" şeklindeki ifadeyi Ümmü Mektûm'u her gördüğünde neden söylesin ki? Zaten kınanmadığı bir şeyi tekrar tekrar söylemek son derece anlamsız ve mantık dışıdır.

"Abese" ve "tevella" fiillerinde kastedilen muhatabın Hz. Peygamber olması, ardından gelen "sen nereden bileceksin" ayetindeki "sen" ifadesiyle siyak açısından uygun düşmektedir. Fahreddin er-Râzî müfessirlerin söz konusu ayette bahsedilen zatın Hz. Peygamber olduğu, "âmâ" diye nitelenen kimseyle ise İbn Ümmü Mektûm'un kastedildiği hususunda ittifak ettiklerini belirtir.⁹⁶ Tabâtabâî'nin surat asan, yüz çeviren kişiyle Ümmeyye oğullarından bir adamın kastedildiği şeklindeki yorum, genel Şii telakkideki Emevi soyu düşmanlığıyla mütenasip gözükmektedir. Zira Şii müfessirler imamlara nispet ederek, genelde Emevilere, özelde Muâviye b. Ebî Süfyân (ö. 60/680) ve Mervân b. Hakem (ö. 65/685) gibi isimlere hakaret içeren pek çok rivayete eserlerinde yer vermekten geri durmamışlardır.⁹⁷

Hız. Peygamber'in surat asma davranışını çeşitli açılardan değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birisi öncelik sırası yani ehem- mühim açısından bakıldığında Ümmü Mektûm, zaten Müslüman olmuş, dine dair ihtiyaç duyduğu temel bilgileri de öğrenmişti. Ama diğerleri ise Müslüman olmamışlardı. Hz. Peygamber'in daha fazla insanın Müslüman olması konusundaki ısrarı ve çabaları da malumdur.⁹⁸ Mekke'de toplumun önde gelenlerinden ve aynı zamanda nüfuz sahibi bu Müşriklerin Müslüman olmaları, büyük bir topluluğun Müslüman olmasına sebep olabilecek derecede önemli bir hadisedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bu davranışını

⁹⁵ Tabâtabâî, XX, 224.

⁹⁶ Râzî, c. XXXI, s. 53.

⁹⁷ Şia'nın ilk döneme dair önemli rivayet tefsirlerinden kabul edilen *Tefsîru'l-Ayyâşî'de* Enfâl 8/22. "Şüphesiz Allah katında canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağır ve dilsizlerdir." ayetin tefsirinde nakledilen bir rivayete göre Muhammed el-Bâkır, "Bu ayet Emeviler hakkında nazil oldu. Onlar Allah'ın yarattığı mahlûkatın en şerlisidir. Kur'an'ın batını açısından bakılınca onlar mümin değildir." demiştir. Bkz. Ebu'n-Nasr Muhammed b. Mes'ud el-Ayyâşî, *Tefsîru'l-Ayyâşî*, nşr. Seyyid Hâşim er-Rasûlî el- Mahallâtî, (Beirut: Müessesetü'l-Alemiyi, 1411/1991), II, 69.

⁹⁸ Kehf, 18/6.

tebliğ sırasında yaptığı bir hata olarak görüp onun bizzat Allah tarafından uyarıldığı şeklinde anlamak onun yüce şahsına halel getirecek bir durum değildir.

b- Bedir Esirlerinin Serbest Bırakılması Olayı

Bedir savaşı Müslümanlar için son derece önemli idi. Zira doğup büyüdükleri topraklardan hicret etmek zorunda kalan Müslümanların Medine’de karar kılmaları bu savaşta galip gelmelerine bağlıydı. Bir bakıma son din olan İslâm’ın bekası ve Müslümanların sistemli bir güç olarak kabulü bu savaşın neticesine göre şekillenecekti.

Bedir savaşı Müslümanların zaferiyle sonuçlanmış ve 70 kişi esir alınmıştı. Bu esirlere yapılacak muamele konusunda sahabenin önde gelen isimleri Hz. Peygamber’in başkanlığında bir araya gelip konuyu istişare ettiler. Hz. Ebû Bekir, onların fidye karşılığında serbest bırakılmasını isterken, Hz. Ömer, onların hepsinin kılıçtan geçirilerek öldürülmesi gerektiğini söylüyordu. Hz. Peygamber Ebû Bekir’in fikrini destekleyince karar o şekilde verildi. Bu olay üzerine şu ayetler nazil oldu:⁹⁹

“Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz! Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah’ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığımız şey (fidye) den dolayı size büyük bir azap dokunurdu.”¹⁰⁰

Bu ayetleri nüzul sebepleri ışığında yorumlayan Sünnî müfessirlere göre Hz. Peygamber, Ebû Bekir’in fikri olan fidyeyi uygulamıştır. Bu sebeple kendisi şiddetle kınanmıştır.¹⁰¹ İtab ayetinin inmesinden sonra Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir oturup ağlamışlardı.¹⁰²

Tabâtabâî, müfessirlerin söz konusu ayetlerin Bedir savaşından sonra indiği, esirler konusunda Bedir ashabının azarlandığı ve ganimetlerin kendilerine serbest edildiği konusunda ittifak ettiklerini bunun dışında ihtilaf ettiklerini kaydeder. İhtilafın sebebini ise nüzul sebebiyle ilgili rivayetlerin çok farklı ve çelişkili olmasına bağlar. Tabâtabâî’ye göre farklı rivayetler müfessirlerin ayetleri çelişkili tefsir etmeleri sonucunu doğurmuştur. Nüzul sebepleriyle ilgili rivayetler için “eğer bu rivayetler sahih kabul edilecek olursa, hadisin anlam itibarıyla aktarılmasında ne denli geniş ve serbest davranıldığı ortadadır. Öyle ki birbirleriyle çelişen haberlerin ihtilâfı bile ancak bu kadar olur.”¹⁰³ değerlendirmesi yaparak kendince rivayetleri sahih görmez.

⁹⁹ Müslim, Cihâd, 58.

¹⁰⁰ Enfâl, 8/67-68.

¹⁰¹ Mâturîdî, c. V, s. 257; Râzî, c. XV, s. 508.

¹⁰² Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Târîhu’r-Rusul ve’l-Mülûk, (Beyrut:1378), c.II, s. 475.

¹⁰³ Tabâtabâî, c. IX, s. 137.

Tabâtabâî'ye göre rivayetler sebebiyle pek çok yorum ortaya çıkmıştır. Kimine göre ayetlerin içerdiği azar ve tehdit, Hz. Peygamber'e ve müminlere yöneliktir; kimine göre Peygamber, Ömer ve Sa'd b. Muaz dışındaki bütün müminlere yöneliktir; kimine göre de Peygamber'in dışında bütün müminlere veya Peygamber'e esirlerden fidye alınması yönünde görüş bildiren kişi veya kişilere yöneliktir.¹⁰⁴ Müslümanlara yöneltilen azarın Hz. Peygamber'i kapsamadığına ilişkin olarak şu delilleri sunar: Ayetin içerdiği azar, esir almayla ilgilidir. Ayette Hz. Peygamber'in bu hususta onlarla istişare ettiğine veya bu davranışlarını onayladığına dair bir işaret yoktur. Rivayetlerde de Hz. Peygamber'in onlara müşrikleri esir almalarını tavsiye ettiğine ilişkin bir bilgi aktarılmış değildir. Buna razı olduğunu ima eden bir söz de söylememiştir. Bilakis, muhacirler ve ensar öteden beri savaşlarda uyguladıkları bir kural olarak buna kendiliğinden yeltenmişlerdi. Arapların geleneğinde düşman yenilgiye uğratıldığı zaman esir alınır. Bu esirler ya köleleştirilir ya da serbest kalmaları için ailelerinden fidye alınır. Rivayetlerde Müslümanların aşırı derecede esir alma eğilimi gösterdikleri dile getiriliyor. Öyle ki insanlar aldıkları esirlere başkaları tarafından bir zarar dokunmasın diye büyük bir titizlik gösteriyorlardı. Ali (a.s) birçok müşrik öldürdü ve hiç kimseyi esir almadı.¹⁰⁵

Ayetin zahiri anlamından hareket eden Tabâtabâî, burada kınanan şeyin esir almak olduğunu, Hz. Peygamber'in müşriklerin esir alınması yönünde bir tavsiyesi olmadığını belirtir. Bunun da önceden devam eden bir Arap âdeti olduğunu, onların müşrikleri esir almalarını buna bağlar. Savaşta esir almanın da pek tasvip edilecek bir durum olmadığını Hz. Ali örneği üzerinden verir. Zira o, pek çok müşriği öldürmüş ama kimseyi esir almamıştır.

Tabâtabâî'ye göre Müslümanlar, Hz. Peygamber'den ganimetleri kendilerine vermesini ve savaş esirlerinin serbest bırakılmaları karşılığında kendileri için onlardan fidye almasını istediler. Yüce Allah da esir almalarından dolayı onları esaslı bir şekilde azarladı. Fakat ardından esir almak suretiyle elde etmek istedikleri fidyeyi kendilerine mubah kıldı. Yoksa Hz. Peygamber fidye almayı mubah kılmakta onlara katıldığı, fidye alma veya esirleri öldürme hususunda onlarla istişare ettiği için onlara azar yöneltmemiştir ki Hz. Peygamber'e de yöneltilen azarda onlara ortak olmuş olsun.¹⁰⁶

Görüldüğü üzere müellif bu ayetlerdeki ağır azarlamanın ve eleştirilerin Hz. Peygamber'e değil, Bedir ehline olduğunu iddia eder ve bunu delillendirmek için farklı izahlar getirir.

¹⁰⁴ Tabâtabâî, c. IX, s. 138.

¹⁰⁵ Tabâtabâî, c. IX, s. 139.

¹⁰⁶ Tabâtabâî, c. IX, s. 139.

c- Hz. Peygamber'in Savaşa Katılmak İstemeyen Münafıklara İzin Vermesi

Hz. Peygamber'in Bizanslılar'a karşı gerçekleştirdiği Tebûk gazvesi Kur'an'da "Sâatü'l-usre"¹⁰⁷ yani güçlük zamanı olarak ifade edilmiştir. Savaşa katılan orduya "Ceyşü'l-usre", gazveye de "Gazvetü'l -usre" adı verilmiştir. Çünkü bu sefer, yazın sıcak günlerinde ve tam ürünlerin hasat zamanında gerçekleşmiştir. Resûlullah, daha önceki gazvelere hazırlanırken nereye gidileceğini son ana kadar gizli tuttuğu halde bu defa çok uzak bir yere sefer yapılacağını, yolculuğun çok zor olacağını ve düşman ordusunun gücünü dikkate alarak kiminle savaşılacağını baştan açıkladı; askerlerin ona göre hazırlık yapmasını söyledi.¹⁰⁸ Böyle bir sefere hazırlanan müminler yanında, savaşa gitmek istemeyen münafıklar da vardı. Onlar bir taraftan müminlerin azmini kırmak ve onları savaşa gitmekten engellemek için çaba göstermişler, diğer taraftan çeşitli mazeretler uydurarak, Hz. Peygamber'den izin istemişlerdir.¹⁰⁹ Bu durum ayetlerde şöyle ifade edilmektedir: *"Sefere katılmayanlar Allah'ın Resûlüne ters düşerek geride kaldıklarına sevindiler. Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad etmeyi istemediler, "sıcakta savaşa çıkmayın" dediler. Onlara "cehennem azabı bundan daha sıcaktır" deyiniz. Keşke bunu kavrayabilselerdi.¹¹⁰ "İçlerinden öylesi var ki "Bana izin ver, beni fitneye düşürme" der. İyi bilin ki zaten fitneye düşmüşlerdir. Cehennem de kâfirleri kuşatacaktır."¹¹¹*

Hz. Peygamber, düşmana karşı cihat gibi önemli bir hadisede münafıkların isteksiz davranışının bir hayır getirmeyeceğini düşünmüş olacak ki onlara izin vermiş ve bu davranışından dolayı şöyle kınanmıştır: *"Allah seni affetsin! Fakat doğru söyleyenler sana iyice belli olup sen yalancıları bilinceye kadar onlara niçin izin verdin?"¹¹²*

Bu olayla ilgili olarak Tabâtabâî'nin getirdiği yorumlar şu şekildedir: Ayetteki "afâ" kelimesinin mazi olmasına rağmen ihbar anlamında olmayıp "Allah seni affetsin" şeklinde dua anlamındadır. Bu kullanıma Kur'an'daki *"Kahrolası insan, ne de çok inkâr eder."¹¹³ "Kahrolası adam, nasıl ölçtü biçti."¹¹⁴ "Allah onları kahretsin. Nasıl da (hak inançlarından batıla) döndürülüyorlar!"¹¹⁵ ayetlerini örnek gösterir.¹¹⁶ "Allah seni affetsin" cümlesi*

¹⁰⁷ Tevbe, 9/117.

¹⁰⁸ Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Saka ve diğr., (Mısır: Şeriketü Mektebe, 1375/1955), c. II, s. 516.

¹⁰⁹ Taberî, *Târîhu'r-Rusul*, II, 101

¹¹⁰ Tevbe, 9/81.

¹¹¹ Tevbe, 9/49.

¹¹² Tevbe, 9/43.

¹¹³ Abese, 80/17.

¹¹⁴ Müddessir, 74/19.

¹¹⁵ Tevbe, 9/30.

¹¹⁶ Tabâtabâî, c. IX, s. 294.

“Niçin onların savaştan geri durup oturmalarına izin verdin” cümlesiyle ilişkilidir. “lime ezinte lehüm” cümlesindeki istifhamın inkârî ve kınama amaçlı olduğunu belirten Tabâtabâî, dolayısıyla bu ifadenin “savaştan geri kalıp oturma konusunda onlara izin vermemen gerekirdi” şeklinde anlaşılması gerektiğini kaydeder. “Doğru söyleyenler sana belli olması için...” ifadesindeki gaye, “sen niçin onlara izin verdin?” cümlesiyle bağlantılı olarak alındığında doğru anlam elde edilir. Bu söz, onların yalancı olduklarını beyan etmek için getirilmiştir; gerçekte savaşta geri kalmalarına izin vermemek gibi basit bir imtihan bile onların gerçek yüzünü ortaya çıkarır. Tabâtabâî, ayeti dilbilgisi açısından analiz ettikten sonra topluca anlamın şu olduğunu belirtir: Allah seni affetsin, niçin onlara sefere katılmama ve evlerinde oturma hususunda izin verdin? İsteseydin, doğru söyleyenler sence ortaya çıkıncaya ve sen yalan söyleyenleri öğreninceye, dolayısıyla yalancılıkları ve nifakları senin yanında belli oluncaya kadar onlara izin vermeyebilirdin. Aslında onlar izin verilmemeyi daha çok hak ediyorlardı.¹¹⁷

Tabâtabâî’ye göre bu ayetlerdeki asıl maksat, savaştan izin isteyen kimselerin yalancı ve ikiyüzlü oluşlarını ortaya çıkarmaktır. Gerçekte ayet, bir olgunun daha açık ve net bir şekilde anlaşılmasını amaçlar. Ona göre gerçekte kınanan Hz. Peygamber değil, izin isteyen kimseler olup bir tür ta’riz yoluyla anlatım üslubu seçilmiş “İyyâke e’anî ve’smeî yâ care” yani “Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla.” tarzında bir ifadedir. Dolayısıyla ayetin akışından Peygamber’in (s.a.a) kusurunu ve Allah’ın emrini yerine getirmede yetersiz bir yöneticilik sergilemesini, böylece -hâşâ, onu bundan tenzih ederiz- bir günah işlemiş olduğunu gözler önüne sermek değildir.¹¹⁸

Münafıklara izin verilmesi olayını toplumsal açıdan da tahlil eden Tabâtabâî, “onlara izin verilmemesi onların gerçek niyetlerinin ortaya çıkması bakımından daha doğru olacaktır” şeklindeki bir yargının isabetli olmadığı kanaatindedir. Aksine münafıklara izin verilmesi dinin maslahatına daha uygun ve daha layık olandır.¹¹⁹ Bu iddiaları ispat sadedinde daha sonra gelen şu iki ayeti delil olarak getirir: “(Çünkü) eğer içinizde (onlar da savaşa) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı ve mutlaka aranıza dalıp fitne çıkarmak isterlerdi. İçinizde, onlara iyice kulak verecekler de vardır. Allah zalimleri bilir. Andolsun onlar bundan (Tebûk Seferi’nden) önce de (Uhud’da) fitne çıkarmak istemişler ve olayları sana ters göstermişlerdi. Nihayet hak geldi ve onlar istemedikleri hâlde Allah’ın emri ortaya çıktı.”¹²⁰ Buna göre toplumun onların fesadından ve fitne amaçlı girişimlerinden, dolayısıyla görüş ayrılığına düşüp parçalanmaktan korunması için onlara sefere katılmama ve evlerde oturma izninin verilmiş olması, en uygun bir tedbirdir; onların evlerinde oturup sefere katılmamaları

¹¹⁷ Tabâtabâî, c. IX, s. 294.

¹¹⁸ Tabâtabâî, c. IX, s. 295.

¹¹⁹ Tabâtabâî, c. IX, s. 295.

¹²⁰ Tevbe, 9/47.

daha iyiydi. Çünkü bu sayede müminlerin arasına görüş ayrılıklarına yol açan vesveseler salarak fitne çıkarmamış olurlardı. Çünkü Müslümanlar arasında zayıf imanlı, hasta kalpli kimseler vardı ve bunlar onlara iyice kulak veriyor, hemencecik onların isteklerini yerine getirmeye koşuyorlardı. Şayet Peygamber (a.s.) onlara savaşa katılmama yönünde izin vermeseydi, görüş ayrılıklarını körükleyeceklerdi, bundan dolayı da büyük bir fitne patlak verecekti. Toplumun ortak mesajı bağlamında şiddetli bir ayrılık baş gösterecek, farklılıklar daha belirgin ve daha açık bir şekilde kendini gösterip çözülme emareleri belirecekti.¹²¹ Bu düşüncelerimizi "Eğer onlar (savaşa) çıkmak isteselerdi, elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların hareket etmesini istemedi de onları alıkoydu ve onlara, Oturanlarla (acizlerle) beraber oturun denildi."¹²² ayeti de destekler. Geri kalacakları ve ikiyüzlülük ettikleri, onların hazırlık yapmayışlarından açık bir şekilde anlaşılıyordu. Her feraset sahibi kişi, bunu onların yüzlerinden, mimiklerinden anlayabilirdi. Hz. Peygamber (a.s.) gibi bir kişiye ise böyle bir eğilimin gizli kalması asla mümkün değildi. Nitekim bu Tevbe suresinin inmesinden önce yüce Allah defalarca onlarla ilgili haberleri ona bildirmişti. O halde, Peygamber'in bu bağlamda ciddi ciddi azarlanmış olması düşünülebilir mi? Onlara izin vermekten kaçınmadı ve ikiyüzlülüklerini iyice belirginleştirip münafıklarla müminlerin birbirlerinden iyice ayrılmalarını sağlamadı diye, gerçekten azarlanmış olması mümkün müdür? Dolayısıyla ayette zikrettiğimiz azar, yukarıda belirttiğimiz gibidir [ancak münafıklara yöneliktir].¹²³

Tabâtabâî bu ayetin yorumuyla ilgili kendinden farklı düşünen müfessirlerin görüşlerine yer verir ve ardından onları eleştirir. Ona göre bazı müfessirlerin "Bu ayet, Peygamber'in de günah işleyebileceğini göstermektedir. Çünkü bağışlama ancak günah işlenmiş olması durumunda bir anlam ifade edebilir. Dolayısıyla Peygamber'in münafıklara savaşa katılmama iznini vermiş olması, onun açısından bir olumsuzluktu, küçük günahlardan sayılıyordu. Çünkü yapılması mubah olan bir işten dolayı, 'Niçin bunu yaptın? denmez' şeklindeki yorumların yanlışlığı da ortadadır. Devamla o şu değerlendirmeleri yapar: "Bu gibi insanlar, Allah'ın kelamıyla oynuyorlar. Şayet bunlardan biri, bu bağlamda böyle bir eleştiriye muhatap olsaydı, kesinlikle buna razı olmayacaklardı. Kaldı ki biz, ayetin gerçek anlamda bir eleştiri ve azar yöneltmek amacına yönelik olmadığını belirtmiştik."¹²⁴ Zemahşerî'yi, bu ayette Allah'ın Peygamber'ini affettiğinden söz ettiğini ileri sürmesi sebebiyle Peygamber'e karşı edep dışı bir tavır içinde olmakla suçlar. Oysa Peygamber'e karşı edeple hareket etmeleri gerektiğini bilmeleri lazımdı. Çünkü Rabbi ve eğiticisi olan Allah, günahtan önce onu affettiğini bildirmiştir. Bu ise onurlandırmanın ve lütuf

¹²¹ Tabâtabâî, c. IX, s. 295.

¹²² Tevbe, 9/46.

¹²³ Tabâtabâî, c. IX, s. 295.

¹²⁴ Tabâtabâî, c. IX, s. 296.

bahşetmenin en son noktasıdır.¹²⁵ Fahreddîn er-Râzî gibi bazı müfessirlerin münafıklara izin verilmesi olayını “terk-i evlâ” kabilinden görmelerini de eleştiren müfessir, bunun gerçeği yansıtmadığını söyler.¹²⁶

Tabâtabâî, kendi görüşüyle birebir örtüşen Şiî kaynaklardaki şu rivayeti de aktarır: el-Uyûn adlı eserde, Ali b. Muhammed b. Cehm'den rivayet edilir ki: "Bir gün Halife Me'mun'un meclisine katıldım. Yanında İmam Ali b. Musa er-Rıza (a.s) bulunuyordu. Halife, İmam'a dedi ki: 'Ey Resulullah'ın (a.s.) oğlu! Sen, 'Peygamberler masumdur.' demiyor musun?! İmam, 'Evet, diyorum.' dedi. Bunun üzerine Me'mun -uzunca bir sorunun kapsamında dedi ki: Ey Ebu'l-Hasan, o hâlde bana Allah'ın, 'Allah seni affetsin... onlara niçin izin verdin?' sözünü açıkla." "İmam Rıza (a.s) buyurdu ki: 'İnen bu ayeti, 'Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla.' şeklinde algılamak gerekir. Yüce Allah burada Peygamber'e (s.a.a) hitap ederek, ümmeti kastetmiştir. Nitekim şöyle buyurmuştur: 'Andolsun, Allah'a ortak koşarsan, işlerin mutlaka boşa gider ve hüsranda kalanlardan olursun.'¹²⁷ Eğer seni sebatkâr kılmıyaydık, gerçekten onlara birazcık meyledecektin.'¹²⁸ Bunun üzerine Me'mun dedi ki: Doğru söyledin ey Allah Resulü'nün oğlu!"¹²⁹ Burada görüldüğü gibi Tabâtabâî, Şiî kaynaklarda geçen rivayetleri herhangi bir sorgulamaya tabi tutmadan kabul etmekte ancak Sünnî kaynaklardaki rivayetleri ise çok kolayca reddetmektedir.

Hz. Peygamber'in münafıklara izin vermesini onun savaş stratejisiyle ilgili icihadî bir karar olarak görüp ve onda yanılmış olması şeklinde anlamak onun şahsında bir nakısa teşkil etmez. Eğer o münafıklar isteksiz olarak savaşa katılsalardı faydadan çok zarar vereceklerini düşünerek onlara izin vermiş olabilir. Ayrıca Hz. Peygamber'in, savaş öncesi bir zamanda orduda bir kriz oluşacağı ve askerlerin moral olarak çöküntüye düşebileceği endişesiyle böyle bir karar almış olduğu da söylenebilir.

d- Münafık Abdullah b. Übey'in Cenaze Namazını Kıldırması

Burada, Tevbe Sûresi'nin 9/80, 84. ayetlerde ifade edilen uyarıları ve nüzûl sebebi olarak zikredilen rivayetleri özet olarak alıp değerlendireceğiz. İlgili ayetlerin mealleri şöyledir: "[Ey Muhammed!] Onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek. Bu, onların Allah ve Resûlünü inkâr etmelerinden ötürüdür. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez.... 84. Onlardan ölmüş olan hiçbirine asla namaz kılma; onun kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allah ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler."

¹²⁵ Tabâtabâî, c. IX, s. 296.

¹²⁶ Tabâtabâî, c. IX, s. 296.

¹²⁷ Zümer, 39/65.

¹²⁸ İsrâ, 17/74.

¹²⁹ <http://www.imamreza.net/arb/imamreza.php?id=2721>; Tabâtabâî, *el-Mîzân*, IX, 311-312.

Tevbe sûresinin 80. ayetinden önceki ve sonraki ayetlerde münafıklardan söz edilmektedir. Söz konusu ayetlerin nüzul sebeplerini Sünnî ve Şîî kaynaklardan aktaran Tabâtabâî ardından bu rivayetlerle ilgili değerlendirmeler yapar. Şimdi önce bu rivayetlere yer verelim:

“Abdullah b. Ömer diyor ki: Abdullah b. Übey b. Selul ölünce, oğlu Abdullah, Resulullah'ın yanına geldi ve babası için kefen olarak kullanmak üzere gömleğini istedi. Resûlullah gömleğini verdi. Sonra babasının cenaze namazını kılmasını istedi. Bunun üzerine Resûlullah cenaze namazını kılmak üzere yerinden kalktı. Bu sırada Ömer b. Hattab yerinden kalktı ve Resûlullah'ın elbisesini tutup çekti ve dedi ki: 'Ya Resulullah! Allah, münafıkların cenaze namazını kılmanı yasakladığı hâlde, bu adamın namazını mı kılacaksın?' Resûlullah şu karşılığı verdi: 'Allah tercihi bana bıraktı. 'Onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için yetmiş defa af dilesen de Allah onları asla affetmez.'¹³⁰ buyuruyor. Ben de yetmiş kereden fazla af dileyeceğim.' dedi. Ömer, 'Ama o bir münafıktır.' dediyse de Allah Resûlü onun cenaze namazını kıldı. Bunun üzerine yüce Allah, 'Onlardan ölen birine asla namaz kılma; (dua için) kabrinin başında da durma.'¹³¹ ayetini indirdi. Bundan sonra Allah Resûlü münafıkların cenaze namazlarını kılmadı."¹³²

Tabâtabâî bu anlamı destekleyen ve ona yakın başka rivayetlerin varlığından da söz eder. Hadis kaynaklarındaki bu rivayetler Ömer b. Hattab, Câbir, Katade ve İbn Abbas kanalıyla gelmektedir.¹³³ Rivayetlerin bazısında Hz. Peygamber'in Abdullah b. Übey'i kendi gömleğiyle kefenlediği, vücuduna üflediği, bizzat kabrine inerek onu kabre yerleştirdiği dile getirilir.¹³⁴

Tabâtabâî, Allah Resûlü'nün Abdullah b. Übey için af dilediği ve cenaze namazını kıldığına dair bazı Şia kaynaklarında da mürsel olarak rivayetlerin geldiğini belirtir. Ayyâşî ve Kummî, bu rivayetlere tefsirlerinde yer vermiştir.¹³⁵

Bu rivayetlerin kendi içlerinde çelişkiler barındırdığını ifade eden Tabâtabâî, onların hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ayetlerle de çeliştiğini şu şekilde sıralar:

¹³⁰ Tevbe, 9/80.

¹³¹ Tevbe, 9/84.

¹³² Buhârî, Tefsir, 9.Sure 12,13; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 25; Tirmîzî, Tefsir, 10; Tabâtabâî, *el-Mîzân*, IX, 377. Bu hadisi Buhari şarihlerinden Bedrüddin el-Aynî (ö. 855/1451), kitabında değerlendirirken, hadis her ne kadar farklı yoldan gelmişse de sıhhat yönünden eleştirildiğini, ahad bir rivayet olduğunu kaydeder. Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin, *Umdetu'l-Kari Şerhu Sahihî'l-Buhari*, (Beyrut: ts.), c. XVIII, s. 274. Tirmizi ise hasen, sahih ve garip olarak nitelendirir. Tirmizi, Tefsir, 10. Bu konudaki rivayetlerin etraflı bir değerlendirmesi bkz. Tevhid Bakan, "Hz. Peygamber'in Abdullah b. Übey'in Cenaze Namazını Kılması", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39, (2013), ss. 212-240.

¹³³ Bkz. Buhârî, Cenâiz, 22.

¹³⁴ Nesâî, Cenâiz, 69,79.

¹³⁵ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, IX, 378; Bkz. Ebu'l-Hasen Ali b. İbrahim el-Kummi, *Tefsiru'l-Kummi*, c. I, s. 302.

Birincisi: "Onlar için ister af dile, ister dileme (fark etmez); onlar için yetmiş defa af dilesen de, Allah onları asla affetmez."¹³⁶ ifadesi, gayet net olarak ortaya koyuyor ki ayet, münafıklar için af dilemenin onlara bir yarar sağlamayacağını vurgulama amacına yöneliktir. Buradaki hitap, Hz. Peygamber'i (a.s.) iki şıktan birini tercih etmek üzere serbest bırakma maksadına yönelik değildir. Kullanılan sayı (yetmiş) da mübalağa içindir. Yoksa yetmiş sayısının bir özelliği söz konusu değildir. Yani amaç yetmiş kereden fazla bağışlama dilemenin, affetme ümidini doğuracağı mesajını vermek değildir. Bir başka açıdan bakıldığında Hz. Peygamber'in ayetin bu anlamını kavramamaktan, dolayısıyla ayeti kendisine sunulan bir tercih imkânı gibi kullanmaktan, 'Ben de yetmiş kereden fazla af dilerim.' demekten, bir başkasının ona ayetin anlamını hatırlatmış olmasından; buna rağmen Allah, münafıkların namazını kılmasını ve onlara yönelik diğer eylemlerini yasaklayan bir başka ayet indirinceye kadar bu cehaletinde ısrar etmekten münezzehtir. O, bu tür yakıştırmalardan uzaktır. Kaldı ki, "Onlardan ölen birine asla namaz kılma." ifadesi onlar için namaz kılma yasağını; onların kâfir ve fasık oluşlarıyla gerekçelendiriyor. Böyleyken, onlar için af dilemenin ve cenaze namazlarını kılmanın caiz olduğu nasıl tasavvur edilebilir?¹³⁷

İkincisi: "Onlardan ölen birine asla namaz kılma." ifadesinin de yer aldığı ayetler grubunun akışı, bu ayetin hicretin sekizinci yılında Peygamber'in Tebük Seferi'ne çıktığı esnada ve henüz Medine'ye dönmemişken indiğini gösteriyor. Abdullah b. Übey ise hicretin dokuzuncu yılında Medine'de ölmüştür. Bütün bu gerçekler, rivayet yoluyla bilinen kesin olgulardır. O hâlde bu rivayetlerde yer alan, "Resulullah, Abdullah b. Ubeyy'in cenaze namazını kıldı, sonra onun kabrinin başında da durdu ve bunun üzerine, 'Onlardan ölen birine asla namaz kılma.' ayeti indi şeklindeki değerlendirme, hangi somut gerçeklere dayanıyor?¹³⁸

Bundan daha ilginç olanı der Tabâtabâî, rivayetin bir yerinde geçen Ömer'in Peygamber'e 'Allah, münafıkların cenaze namazını kılmanı yasakladığı hâlde, bu adamın namazını mı kılacaksın?' sorusuna, 'Rabbim tercihi bana bıraktı' karşılığını vermesidir. Bunun üzerine yüce Allah, 'Onlardan ölen birine asla namaz kılma; (dua için) kabrinin başında da durma.' ayetini indirdi.¹³⁹

Bu rivayetleri desteklemeye yönelik yorumlarda Peygamber'in Hazreç kabilesine mensup bazı münafıkların kalplerini İslâm'a yöneltmek için Abdullah b. Übey için af dilemiş ve onun cenaze namazını kıldığı söyleniyor. Tabâtabâî, böyle bir şey olabilir mi? diyor. Hz. Peygamber'in münafıkların kalplerini İslâm'a yöneltmek, onlara hoş görünmek uğruna ayetlerin içerdiği apaçık hükümlere aykırı bir tutum sergileyebilir mi? Kaldı

¹³⁶ Tevbe, 9/80.

¹³⁷ Tabâtabâî, c. IX, s. 379.

¹³⁸ Tabâtabâî, c. IX, s. 379.

¹³⁹ Tabâtabâî, c. IX, s. 379.

ki, yüce Allah bir başka ayette, böyle davranması durumunda kendisini şiddetle cezalandıracağını belirtmiştir.¹⁴⁰ "O zaman, hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırız."¹⁴¹ Tabatabâî sonucu şöyle bağlıyor: Demek ki bu rivayetler uydurmadır. Kitâba ters düşen bu mevzu hadisleri, elin tersiyle itmek gerekir.¹⁴²

Neticede Tabâtabâî'ye göre, burada Hz. Peygamber'e yönelik herhangi bir kınama yoktur, ayetlerde asıl kastedilen münafıkların inkârı yüzünden Hz. Peygamber'in onlar için bağışlanma dilemesinin veya onların ardından namaz kılmasının boş olduğu vurgusudur.

e- Müşrik Olarak Ölen Yakınları İçin Af Dilemek İstemesi

Yüce Allah Peygamberimizi müşrik olarak ölen yakınları için af dilememek konusunda Tevbe suresinin 113. ayetinde şöyle uyarılmaktadır: "*Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra –yakınları da olsalar- Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır ne de müminlere.*"

Bu ayetin nüzul sebebi olarak tefsirlerde iki farklı rivayete yer verilmektedir. Bunlardan birisi şu şekildedir: Said b. el-Müseyyeb babasından rivayet ederek şöyle diyor: Ebû Tâlib ölüm döşeğinde iken Resûlullah onun yanına gitti. Orada, Kureys'in ileri gelenlerinden Ebû Cehil ve Abdullah b. Ebi Ümeyye bulunuyordu. Resûlullah Ebu Tâlib'e 'Ey amca, La ilahe illallah de. Bununla seni Allah katında savunayım' dedi. Ebû Cehil ve Abdullah b. Ebi Umeyye: 'Ey Ebû Talib! Abdulmuttalib'in dininden dönecek misin dediler. Bunlar Ebû Talib'e devamlı olarak aynı şeyi telkin ediyorlardı. Nihayet Ebû Talib onlara son söz olarak, Abdulmuttalib'in dini üzere olduğunu söyledi. Bunun üzerine Resûlullah şöyle dedi: 'Bana yasaklanmadıkça senin için mutlaka af dileyeceğim.' İşte bunun üzerine bu ayet nazil oldu.¹⁴³ Bundan sonra artık iman etmeyenler için af dilemek yasaklandı.¹⁴⁴ Atiyye ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu ayet, Hz. Peygamber'in annesi hakkında nazil olmuştur. Atiyye diyor ki. "Resûlullah Mekke'ye gelince annesi için af dilemesine izin verilir ümidiyle güneşin sıcaklığı iyice artıncaya kadar annesinin kabrinin başında durdu. Nihayet '*Ne Peygamberin ne de müminlerin, cehennemlik olduktan sonra akrabaları da olsa müşrikler için af dilemeleri asla doğru olmaz*' ayeti indi. Resûlullah da annesi için af dilemekten uzak durdu.¹⁴⁵

Sünnî kaynaklarda yer alan bu rivayetleri aynen eserinde nakleden Tabâtabâî, ayrıca Müslümanların Peygamber'in müşrik amcası için af

¹⁴⁰ Tabâtabâî, c. IX, s. 380.

¹⁴¹ İsrâ, 17/75.

¹⁴² Tabâtabâî, c. IX, s. 380.

¹⁴³ Buhârî, Tefsîr, 4675.

¹⁴⁴ Taberî, *el-Câmi'*, c. XIV, s. 510.

¹⁴⁵ Taberî, *el-Câmi'*, XIV, 511-512.

dilediğini gördüklerinde müşrik babaları için af dilemeye başladıkları, bunun üzerine yukarıdaki ayetin indiği rivayetini de bunlara ilave eder.¹⁴⁶

Tabâtabâî yukarıda naklettiğimiz bu rivayetleri sahih kabul etmez. Ona göre, Ehl-i Beyt İmamları'ndan gelen rivayetlerde ise ittifakla Ebû Talib'in Müslüman olduğu, ancak Peygamber'i himaye edebilmesi için Müslümanlığını açıklamadığı belirtilir, doğru olan ise budur.¹⁴⁷ Sahih yollarla Ebu Talib'e ait oldukları belirtilen birçok şiirde, onun tevhide inandığı, peygamberliği onayladığına dair somut ifadeler bulunduğunu ayrıca delil olarak zikreder.¹⁴⁸

Tabâtabâî'ye göre ilgili ayette kastedilen anlam şudur: Peygamber (s.a.a) ve iman edenler açısından, Allah'ın kendilerine açıklaması sonucu müşriklerin Allah'ın düşmanı olup cehennemde ebediyen kalacakları kesinlik kazanınca, akrabaları dahi olsa müşrikler için af dileme hakları yoktur. İbrahim'in (a.s) müşrik olan babası için af dilemesine gelince; o, babasının müşrik dahi olsa, Allah'a karşı gelen, inatçı bir Allah düşmanı olmadığını sanıyordu. Dolayısıyla babasına, onun için af dileğinde bulunacağı vaadinde bulunarak acıma ve şefkat duygusunu gösterdi. Nitekim af diledi de. Ancak babasının inatçı, şirkinde ısrarlı bir Allah düşmanı olduğunu anlayınca, onunla her türlü ilişkisini kesti.¹⁴⁹

Özetle Tabâtabâî, ilgili ayeti genel Şii anlayışa uygun düşecek şekilde yorumlar. Mezhebinin masumiyet konusundaki genel kabulüne göre Hz. Peygamber için bir hata yoktur ki onun için bir uyarı veya kınama olsun. O, bu ayetleri yaşanmış bir olay veya bir kişiyle ilişkilendirmeyip adeta genel ifadeler olarak alır ve geleceğe dair Peygamber ile müminlerin riayet etmeleri gereken bir hüküm olarak telakki eder. Ona göre bu tür emirler tedbir amaçlı olup konunun önemini ve hiç kimsenin bu hükümden istisna edilmediğini vurgulamak içindir.

f- Zeyd b. Hârise Olayı

Zeyd b. Hârise, Hz. Peygamber'in ilk eşi Hatice'nin kendisine hediye ettiği bir köledir. Hz. Peygamber onu kölelikten azat etmiş, evlendirmek suretiyle hür bir insan olarak topluma kazandırmıştır.¹⁵⁰ Onun evliliği ile ilgili bir problem yaşanmış ve bu olay Kur'an'da yer almıştır. Allah Teâla bunu anlatarak, cahiliye Arapları arasında mevcut olan köle ile hür insanın evlenememesi ve bir kişinin, evlatlığının boşadığı bir kadınla evlenememesi gibi bazı yanlış uygulamaları ortadan kaldırdığını bildirmektedir. İlgili ayet şöyledir: *“(Ey Resûlüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik*

¹⁴⁶ Tabâtabâî, c. IX, s. 421.

¹⁴⁷ Usul-i Kâfi, c.1, s.162, hadis: 3

¹⁴⁸ Tabâtabâî, IX, 421.

¹⁴⁹ Tabâtabâî, c. IX, s. 413.

¹⁵⁰ Zeyd b. Hârise hakkında geniş bilgi için bk. Bünyamin Erul, “Zeyd b. Hârise”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), c. XXXIV, s. 319-320.

ettiğin kimseye: Eşini yanında tut, Allah'tan kork! diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa korkacağın biri varsa o da Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikahladık ki evlatlıkları, eşleriyle ilişkilerini kestiklerinde (o kadımlarla evlenmek isterlerse) müminlere güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir.”¹⁵¹

Şüphesiz bu ayet, itâb ayetleri içinde yanlış yorumlamaya oldukça müsait bir mahiyettedir. Zeyneb b. Cahş'ın Zeyd b. Hârise ve Hz. Peygamber ile yapmış olduğu evlilikler, hem oryantalistler hem de kötü niyetli kişiler tarafından İslâm'ı, Hz. Peygamber'i ve Müslümanları karalamak amacıyla kullanılan en önemli olaylardan birisidir. Bu karalama faaliyetleri sırasında ve özellikle bu olayın konu edildiği makale veya kitaplarda görülmektedir ki; bu çevreler iddialarını desteklemek için bizim ilk dönem kaynaklarımızı ve içindeki rivayetleri kullanmaktadırlar.¹⁵² Bu ayetin nüzul sebebi olarak nakledilen bu rivayetlerin birçoğu, Hz. Peygamber'in nezih şahsiyetiyle bağdaşmayan ve aslı olmayan uydurma haberlerdir. Maalesef bu anlatılanlar bizim tefsir kaynaklarımıza da girmiştir.¹⁵³ Bu rivayetleri değerlendirmek bu çalışmanın konusu olmadığı için onlara girilmeyecektir.

Bize göre doğru olan nüzul sebebi, birçok müfessirin de ifade ettiği şu rivayettir: Zeyd ile Zeynep'in evliliğini Hz. Peygamber istiyor ve evlilik gerçekleşiyor. Zeyd, bir gün aralarındaki şiddetli geçimsizlik nedeniyle Hz. Peygamber'e müracaat ediyor ve Zeynep'in asil bir aileden geldiğini, kendisinin ise azatlı bir köle olduğunu ve Zeynep'in kendisini ona denk görmediğini ve aralarındaki şiddetli geçimsizlikten dolayı hanımını boşayacağını söylüyor. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona: “Allah'tan kork! Eşini yanında tut” deyince Ahzâb suresinin 37. ayeti nazil olmuştur.¹⁵⁴ Daha sonra Zeyd, Zeynep'i boşuyor ve iddeti dolunca Zeynep ile Hz. Peygamber evleniyor.

Mezkur ayette Hz. Peygamber'e kınamanın yapıldığı kısım “Allah'ın açığa çıkaracağı bir durumu içinde saklamıştın, çünkü insanlardan çekinmiştin. Halbuki

¹⁵¹ Ahzâb, 33/37.

¹⁵² Oryantalistlerin kullandıkları rivâyetler ve eleştirileri için bkz. Ali Osman Ateş, “Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş İle Evlenmesi Hakkındaki Bazı Rivâyet ve Görüşlerin Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, 1992, sy. VII, s. 161-180; Mahmut Çınar, “Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş İle Evliliği Etrafındaki Şüpheler”, *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara, 2007, c. XLIII, sy. I, s. 31-50.

¹⁵³ Bkz., Ebu'l-Kasım Muhammed ibn Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Akavîl fi Vucûhi't-Te'vil*, (3. Baskı, Beyrut: Daru Küttübi'l-İlmiyye, 1407), c. III, s. 542-543; Ebu'l-Bekâat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Neseî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedevi, (Beyrut: Daru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998), c. III, s. 32; Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdunî-İbrahim et-Feyyîş, (Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964), c. XIV, s. 189-191.

¹⁵⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (yy., Müessesetu'r-Risâle, 1420/2000), c. XX, s. 203; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 189; Nasuriddin Ebî Said Abdillâh b. Ömer b. Muhammed Beyzavî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1418), c. IV, s. 232.

asıl Allah'tan çekinmen gerekirdi" ifadesidir. Tabâtabâî'ye göre Hz. Peygamber'in gizlediği mesele şu idi: Allah (c.c.) Hz. Peygambere Zeyneb'in O'nun eşlerinden olacağını haber vermişti. Zeyd de Zeyneb'i boşayacaktır. Bunun üzerine Zeyd, Peygamberimize gelip de boşanmak istediğini söyleyince Peygamberimiz ona, "hanımını yanında tut!" dedi. Bunun üzerine Allah (c.c.) şöyle dedi: Neden, Zeyneb'in senin eşlerinden olacağını haber verdiğim halde "eşini yanında tut" dedin?¹⁵⁵ Tabâtabâî'nin en önemli kaynaklarından olan Tabersî de ayetin bu kısmını şöyle izah eder: Hz. Peygamber'in gizlediği şey evliliğidir. Eğer Peygamber'in gizlediği, Zeyneb'e gönül vermesi ya da onun boşanmasını arzu etmesi olsaydı Allah c.c bunu ortaya çıkarırdı. Bu, Zeyneb'in kendi eşi olacağını bildiği halde Zeyd'e: "eşini yanında tut" demesi nedeniyle kendisine itâb edildiğine delalet eder. Hz. Peygamber, Zeyd'e, "Senin eşin benim zevcem olacak" demekten hayâ ettiği için Allah (c.c.)'ın bildirdiğini gizli tuttu.¹⁵⁶

Tabâtabâî, Hz. Peygamber'in "gizlediği şeyin" ne olduğunu açıklarken İmam Rıza'dan şu rivayeti aktarır: Allah cc. hem bu dünyada hem de ahirette Nebisine eşlerinin isimlerini bildirmişti. Çünkü onlar müminlerin anneleridir ki Zeynep bint Cahş da onlardan birisidir. Bu bilgi Nebi'ye verildiğinde Zeynep, Zeyd'in nikahı altındaydı. Dolayısıyla Nebi, onun ismini gizledi ve açıklamadı ki münafıklardan birisi 'Peygamber, yabancı bir adamın evindeki bir kadın için kendi eşlerinden birisi olduğunu söylüyor' demesinler.¹⁵⁷

"İnsanlardan korkuyorsun, halbuki Allah, kendisinden korkmaya daha layıktır" ifadesini Tabâtabâî, daha sonra gelen "onlar Allah'ın mesajlarını tebliğ ederler ve Allah'tan başka hiç kimseden korkmazlar"¹⁵⁸ ayetiyle birlikte değerlendirir. "Allah'tan başka kimseden korkmazlar" ifadesi onun insanlardan korktuğunun/çekindiğinin bir delilidir. Ancak Peygamber'in bu korkusu kendisi için bir korku değil, Allah için bir korkudur. Peygamber Zeynep'in kendisinin eşi olacağını içinde gizledi. Eğer o, bunu gizlemeseydi kalbinde hastalık bulunan kimseler onu ayıplar bu da genelin imanında kötü bir etki uyandırır. Buradaki korku mezmum bir korku değil, Allah hakkındadır [Allah'ın dinine yani nübüvvet kurumuna bir leke getirme korkusudur].¹⁵⁹

Tabâtabâî ayeti şöyle yorumlar: İtâbın bu çeşidinden açık olan şey, Allah korkusunun bir türünden alıkoymaktır ki o da "insanlar ne der?" diye düşünerek başka bir şeye yönelmektir. Doğru olanın Peygamber'in insanlardan değil Allah'tan korkmasıdır ve ileride ortaya çıkacak olan şeyi içinde gizlememesidir. Allah, Peygamber'e evlatlığı olan Zeyd'in eşiyle evlenmesini farz kılmakla, müminler için zorluk oluşturan bir uygulamayı

¹⁵⁵ Tabâtabâî, c. XVI, s.333; Krş. Tabersî, c. VIII, s.142.

¹⁵⁶ Tabersî, c. VIII, s.142-143.

¹⁵⁷ Tabâtabâî, c. XVI, 332.

¹⁵⁸ Ahzâb, 33/39.

¹⁵⁹ Tabâtabâî, c. XVI, s. 328.

ortadan kaldırmayı amaçlamıştı. Peygamber, müminler arasında kötü bir etki uyandıracığı endişesini atıncaya kadar bunu içinde gizledi. Ne zaman ki Allah onu *“Ey Nebi! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, Allah seni insanlardan korur”*¹⁶⁰ ayetindeki gibi bir uyarıyla bu endişeden emin kılınca, o da bunu açıkladı.¹⁶¹

Burada itâbın gelmesinin sebebi Peygamber’e kalplerinde hastalık bulunan kimselere karşı yardım etmek ve ona destek vermek amaçlıdır. Nitekim benzer durum *“Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler ortaya çıkıncaya ve sen yalancılara bilinceye kadar onlara niçin izin verdin?”*¹⁶² ayetinde de görülür. Bu ayette her ne kadar kınama tarzında bir durum olsa da Peygamber’e bir destek olduğu *“Zeyd, o kadından ilişğini kesince biz onu sana nikahladık”* kısmından da anlaşılmaktadır. Çünkü Allah, Peygamber’in Zeynep’le evlendirildiğini haber veriyor bu durumda olay sanki Peygamber’in irade ve seçimi dışında gerçekleşmiş demek olup *“Allah’ın emri yerine getirilmiş”* oluyor.¹⁶³

Tabâtabâî gerçek anlamda görmese de ilk defa zahiren de olsa Hz. Peygamber’e bir uyarının yapıldığını kabul eder. Ancak o, bu olayın Peygamber’in iradesi dışında cereyan ettiği için onun bu konuda bir sorumluluğunun olmadığını söyler. Kanaatimizce bu kadar zorlama tevellere gitmek yerine onun beşer yönünü teslim ederek bir melek olmadığını ve küçük bazı hatalar yapabileceğın kabul etmek en doğru ve makul olandır.

g- Hz. Peygamber’in Helal Olan Bir Şeyi Kendine Haram Etmesi

Bu başlık altında biz Hz. Peygamber’in teşrîdeki yerini ele alacak değiliz. Üzerinde duracağımız husus, itâb ayetleri arasında sayılan Hz. Peygamber’in eşlerini razı etmek için kendine helal olan şeyi haram kılması meselesidir. Önce konuyla ilgili Tahrir 66/1-2. ayetlerin mealine yer verelim: *“Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah’ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan çok esirgeyendir. Allah, (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır. Sizin yardımcınız Allah’tır. O, bilendir, hikmet sahibidir.”*

Ayette Hz. Peygamber’in kendisine haram kıldığı şeyin ne olduğu açıkça belirtilmemiştir. Dolayısıyla bunun anlaşılması için nüzul sebeplerine bakmak gerekmektedir. Bu ayetle ilgili olarak şu iki olay nakledilmektedir:

Bunlardan birincisi Hz. Âişe rivayetidir ki olay şöyledir: İkinci namazından sonra eşlerinin yanına uğrayan Hz. Peygamber, Zeynep binti Cahş’ın

¹⁶⁰ Mâide, 5/67.

¹⁶¹ Tabâtabâî, c. XVI, s. 329.

¹⁶² Tevbe, 9/43.

¹⁶³ Tabâtabâî, c. XVI, s. 329.

odasında fazla kalmaya başlamıştı. Zeynep'in odasında Hz. Peygamber bal şerbeti içiyordu. Olayın devamını Hz. Âişe şu şekilde anlatıyor: "Bunu kıskandım ve Hafsa, Sevde, Safiyye ile anlaşıp, Resulullah yanımıza geldiğinde, her birimiz ona ağzından meğafir kokusu geldiğini söyleyelim diye kararlaştırdık. -Meğafir, özel kokusu olan bir çiçektir. Şayet arı balını bu çiçekten alırsa balında meğafir kokusu olur. - Hepimiz de Resûllullah'ın çok titiz olduğu ve kendisinden kötü bir koku yayıldığında bundan çok rahatsız olacağını biliyorduk. Bu yüzden Resûllullah'ın Zeynep'in yanında çok kalmaması için bu hileye başvurduk. Ve gerçekten de hile tesirini gösterdi. Hanımlarının 'ağzından meğafir kokusu geliyor' demeleri üzerine Peygamber bundan böyle bal yemeyeceğine dair yemin etti.¹⁶⁴

İkinci olay ise Hz. Mâriye hakkında olup şöyle nakledilir: Bir gün Hz. Peygamber, eşi Hafsa'nın odasına gelir ve onu bulamaz. Biraz sonra bir başka eşi olan Mâriye Hz. Peygamber'in yanına gelir ve birlikte Hafsa'nın odasında bir süre kalırlar. Daha sonra Hafsa odasına gelir ve onları birlikte görünce buna çok sinirlenir ve Hz. Peygamber'e öfkelenerek kızar. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu memnun etmek için bir daha Mâriye ile mübâşeretle bulunmayacağına söz verir veya yemin eder. Bu olay üzerine: "Ey peygamber, eşlerinin rızasını arayarak Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?"¹⁶⁵ ayeti nazil olur.¹⁶⁶

Müfessirler bu olaylardan hangisinin doğru olduğuna karar verirken farklı gerekçeler ileri sürerek kendilerine göre tercihte bulunuşlardır. Mesela, İbn Kesîr (ö. 774/1372) ayetle ilgili farklı rivayetleri aktardıktan sonra İmam Nesâî'nin (ö. 303/916) Hz. Âişe'nin bal hakkındaki rivayetinin sahih olduğu, Mâriye'yi kendisine haram kılması olayına ise itibar edilmeyeceği görüşünün doğru olduğunu savunur.¹⁶⁷ Süleyman Ateş ise Hz. Peygamber'in eşlerine kızdığı için geçici bir süre onlara yaklaşmayacağına dair söz vermiştir, ona göre doğru olan Mâriye olayıdır.¹⁶⁸

Bu ikisinden yani bal veya helal olan eşinden uzak durması olayından hangisi doğru olursa olsun, Hz. Peygamber kendisine helal olan şeylere yaklaşmayacağına dair yemin etmiştir. Ve bu sebeple kendisi uyarılmıştır.

Tabâtabâî ayetin nüzul sebebiyle ilgili olarak İbn Abbas'tan bir rivayet aktarır ki o rivayette Hz. Peygamber eşi Sevde'nin evinde bal şerbeti içmiştir.¹⁶⁹ Rivayetlerin farklı tariklerle ve farklı lafızlarla geldiğini belirten

¹⁶⁴ Buhârî, Tefsîr, Tahrîm 1-2; Müslim, Talâk, 20.

¹⁶⁵ Tahrîm, 66/1.

¹⁶⁶ Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nisâbûrî, Esbâbü'n- Nüzûl, (Kahire: Müessesetü'l-Halebî, 1388/1968), s. 291.

¹⁶⁷ Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim*, thk. Sami b. Muhammed Selame, (yy.:Daru Tıybe, 1420/1999), c. VIII, s. 160.

¹⁶⁸ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat,1991), c. IX, s. 510.

¹⁶⁹ Tabâtabâî, c. XIX, s. 352-353.

müfessir, onların ayetlere uyumu konusunda bir kapalılığın olduğunu söyler.¹⁷⁰

Ayetin tefsiri sadedinde Tabâtabâî, Hz. Peygamber'in kendisine helal olan şeylerin bir kısmını haram kılmakla, itâbla karışık bir hitâba maruz kaldığını ileri sürer. Ayette helal kılınan şey, onun ne olduğu açıklanmadığı gibi hangi olayın olduğu da açıkça belirtilmemiştir. Ancak "*eşlerinin razı olacağı şeyleri istiyorsun*" ifadesiyle helal olan amellerden bir amel olduğu ima edilmiştir.¹⁷¹ Tabâtabâî'ye göre "*Eşlerinin rızasını istiyorsun*" cümlesi, gerçekte kınamanın Peygamber'e değil onun eşlerine olduğuna bir delildir. Ayrıca "*eğer ikiniz de Allah'a teobe ederseniz, kaymış olan kalpleriniz düzelmiş olur*" ifadesi, "*Allah başıslayan ve merhamet edendir*" kısmıyla beraber ele alındığında buradaki kınamanın, eşlere yönelik olduğu anlaşılır.¹⁷² Bu kınanan iki kişiden maksat ise ittifakla Âişe ve Hafsa'dır.¹⁷³ Tabatabaî'nin ayetteki itâba dair son sözü şudur: Burada görünüşte bir kınama olsa da gerçekte Peygamber'e bir destek ve yardım söz konusudur. Zira Allah, peygamberine yeminlerin (kefaretle) çözülmesini işaret etmiştir.¹⁷⁴

Tabâtabâî'nin en önemli kaynaklarından olan Tabersî ise söz konusu ayeti şöyle tefsir eder: "Ey Nebi" diye başlaması, Peygamberi şerefliendirmek ve insanlara da onunla konuşulduğunda nasıl konuşmak gerektiğini öğretmek içindir. "*Eşlerin rızasını istiyorsun*" ifadesinden Hz. Peygamberin günah işlediği anlamı çıkmaz. Bu ayet, Peygamberin ister küçük olsun ister büyük, bir suç işlediğine delil teşkil etmez. Çünkü bir sebep olup olmaksızın kişinin kadınlardan veya bazı lezzetlerden kendini mahrum etmesi, kendine haram kılması kötü bir şey olmadığı gibi günah çerçevesine de girmez ve bu men edilemez de. Bu söz, hanımlarının rızasını almakta ve bu zorluğa katlanmakta aşırıya gittiği için Peygamber adına Allah (c.c.) tarafından üzüntü olarak kullanıldı. Eğer bir insan, kadınlardan bazılarını boşamakla bazılarını memnun ederse, her ne kadar bu kötü bir şey olmasa da ona bunu neden yaptın denebilir. Haram kılmayı terk etmek, yasaklanmayan şeyi yapmaktan daha efdaldır. Hz. Peygamber de bu sebeple itâb edildi. Çünkü nafileyi terk edene bunu neden yaptın, bundan neden vaz geçtin demek güzel olur. Çünkü kadınların kalplerini güzel tutmak aklın kötü gördüğü şey değildir.¹⁷⁵

Bu yorumlardan da anlaşıldığı üzere hem Tabâtabâî hem de Tabersî, mezkur ayette Hz. Peygamber'e görünüşte bir kınamanın olduğunu ancak gerçekte durumun böyle olmadığını açıkça ifade ederler. Tabatabaî'nin ayette açıkça isimleri zikredilmese de kınanan eşlerin Âişe ve Hafsa olduğu şeklindeki yorumunda Âişe'nin Ebû Bekr'in, Hafsa'nın da Hz. Ömer'in kızı olduğu

¹⁷⁰ Tabâtabâî, c. XIX, s. 353.

¹⁷¹ Tabâtabâî, c. XIX, s. 345.

¹⁷² Tabâtabâî, c. XIX, s. 345.

¹⁷³ Tabâtabâî, c. XIX, s. 346.

¹⁷⁴ Tabâtabâî, c. XIX, s. 347.

¹⁷⁵ Tabersî, c. X, 51-52.

husussu dikkati çeken bir durumdur. Tabersî meseleyi daha da basite indirgeyerek Hz. Peygamber'in durumunun nafileyi terk eden birine bunu neden terk ettiğinin sorulmasına benzediğini, burada ise bir kınamanın olmadığını söyler.

Hz. Peygamber'e itâbın yapıldığı ayetler yukarıda saydıklarımızdan ibaret değildir. Bu konuda başka ayetler de bulunmaktadır.¹⁷⁶ Ancak biz bir makale sınırları çerçevesinde bu kadar ayetin Şia'nın itâb ayetlerine nasıl yaklaştığını Tabâtabâî özelinde ortaya koymaya kâfi olduğu kanaatindeyiz.

Sonuç

Hz. Peygamber kendisine gelen vahyi tebliğ dışında tebyîn de etmekteydi. Bu çerçevede o, Allah'ın kitâbını açıklıyor, ihtilafları çözüme kavuşturuyor, sorulara cevap veriyor ve Müslümanlara rehberlik yapıyordu. Bazen olaylar ve çeşitli sorular karşısında vahyin belirleyici olmasını beklediği gibi bazen de bir an önce karar vermesi gerekiyordu. Bu hallerde de kendi akıl, tecrübe ve bilgisine ilâveten bazen ashabıyla da istişarelerde bulunmakla birlikte nihâî bir içtihadta bulunuyordu. Bu içtihadı neticesinde bazen isabet ediyor, bazen ise hata ediyordu. Ancak Hz. Peygamber, hiçbir zaman Kur'an nassına muhalif davranmadı. Beşer olması hasebiyle o, bazen hata etti ve bu hataları yüzünden uyarıldı. Onun uyarıldığı konu, beşerî ilişkilerdeki bir takım eksikliklerden dolayı olmuştur. Onunla ilgili ilâhî ikazların bir kısmı Cebraîl tarafından Hz. Peygamber'e Kur'anî bir vahiy olmaksızın bildirilirken bir kısmı da ayet olarak inzâl oldu ve Kur'an'daki yerine yerleştirilirdi. Kur'an'da yer alan itâb âyetleri, Hz. Peygamber'in bazı zelleleri sebebiyle nâzil olmuştur ve onun beşer peygamber olduğunun en büyük delilidir.

Diğer taraftan Şia'nın masumiyet anlayışına göre ise Hz. Peygamber vahyi tebliğ yanında hayatın diğer alanlarında da her türlü hatadan beri olarak görülmektedir. Bu anlayış, çok açıkça Hz. Peygamber'e uyarı mahiyeti taşıyan ayetleri bile zorlama te'villerle yorumlama yoluna sevk etmiştir. Tabâtabâî'nin de Şia'nın masumiyet anlayışına tamamen sadık kaldığı ve itâb ayetlerini tefsir ederken bu temel anlayıştan ayrılmadığı açıkça görülmektedir. Hakikatte bu tasavvur peygamberleri, meleklerle neredeyse aynı kategoriye dâhil etmektedir. Hâlbuki bu durum, peygamberlerin beşerliğiyle ilgili Kur'an'da geçen pek çok sarih nasla çelişmektedir. Mezhebinin masumiyet ilkesine riayet uğruna Tabâtabâî, kendisinin koymuş olduğu zahire zıt yorumlara gitmeyeceği ilkesine bile riayet etmediği görülmektedir. Çünkü o, itâb ayetlerinin zahirinde Hz. Peygamber hedef alınmış olsa da gerçekte hitâbın farklı kişi veya kişilere olduğunu ileri sürmüştür.

¹⁷⁶ Mesela bkz. İsrâ, 17/73-75; En'âm, 6/35; Kalem, 68/48; Kehf, 18/6; Tevbe, 9/85; Tâhâ, 20/131.

Tabâtabâî'nin rivayetlere karşı takındığı tavır bakımından da mezhebî önyargılardan kurtulamadığı rahatlıkla görülmektedir. Çünkü o, Sünnî kaynaklarda yer alan rivayetleri kolay bir şekilde sahih görmemekte; ancak Şîî kaynaklardaki özellikle imamlar kanalıyla gelen rivayetleri ise herhangi bir eleştiriye tabi tutmaksızın sahih kabul edebilmektedir.

Kaynakça

Abdulhamit, İrfan, "İslâm'da İsmet İnancı", trc. Avni İlhan, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 96-97, (1970): 178-180.

Ali el-Ûsî, *et-Tabâtabâî ve Menhecuhû fî Tefsîrihî*, 1. Baskı, Tahran: Muâviniyyetu'r-Riâsiyye, 1405/1985.

Ateş, Ali Osman, "Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş İle Evlenmesi Hakkındaki Bazı Rivâyet ve Görüşlerin Değerlendirilmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, 1992, sy. VII, ss. 161-180.

Ateş, Süleyman Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat,1991.

Aydın, M. Âkif, "İmamet", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, XXII, 207.

Ayyâşî, Ebu'n-Nasr Muhammed b. Mes'ud, *Tefsîru'l-Ayyâşî*, nşr. Seyyid Hâşim er-Rasûlî el- Mahallâtî, Beyrut: Müessesetü'l-'Alemiyyi, 1411/1991.

Bağdadî, Abdulkâhir b. Tâhir b. Muhammed, *Usûlu'd-Dîn*, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1981/1401.

Bakan, Tevhid, "Hz. Peygamber'in Abdullah b. Übeyy'in Cenaze Namazını Kılması", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39, (2013), ss. 212-240.

Beyzavî, Nasuriddin Ebî Said Abdillâh b. Ömer b. Muhammed *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1418.

Buharî, Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları,1981.

Bulut, Mehmet, "İsmet", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2001, XXIII, 135.

Cevherî, İsmail İbn Hammad, *es-Sıhah Tâcu'l-Luga ve Sıhahu'l-Arabiyye*, thk: Ahmed Abdulgafur Atar, 4. bs., Beyrut: Dâru'l-İlm,1407/1987.

Çınar, Mahmut, "Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş İle Evliliği Etrafındaki Şüpheler", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2007, c. XLIII, sy. I, s. 31-50.

Ebû Hanife, Numan b. Sabit, *el-Fıkhu'l-Ekber, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*, içinde, (İstanbul: 1981).

Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin, *Umdetu'l-Kari Şerhu Sahihi'l-Buhari*, Beyrut: ts.

- Mutrafî, Uveyd İbn İyad *Âyâtü İtâbi'l-Mustafa fi Da'vi'l-İsmeti ve'l-İctihad*, Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- Erul, Bünyamin "Zeyd b. Hârise", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), XXXIV, 319-320.
- Ferâhidî, Ebû Abdîrrahman Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim Sâmerrâî, yy: Daru Mektebeti'l-Hilal, ts.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Yakub, *El-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut: 2005.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid, İhyâu Ulumi'd-Dîn, Beyrut: Daru'l-Kalem, trs.
- Goldziher, Ignaz "İsmet", *İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.*
- Hasan b. Yûsuf el-Hillî, *Keşfü'l-Murâd fi Şerhi Tecrîdi'l-İ'tikâd*, nşr. H. Hasanzâde el Âmülî, Kum: 1407/1986.
- İbn Bâbeveyh el-Kummî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali *Risaletu'l-İ'tikâdâtü'l-İmamiyye*, Çev: Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978.
- İbn Fâris, Ebu'l Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Mısır: Mektebetü Mustafa el-Babu el- Halebî, 1390/1970.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Saka ve diğr., (Mısır: Şirketü Mektebe, 1375/1955).
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, thk. Sami b. Muhammed Selame, yy.:Daru Tıybe, 1420/1999.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Daru Sâdır, ts.
- Îcî, Abdurrahman b. Ahmed Adudüddîn *el-Mevâkıf fi İlmi'l-Kelâm*, Kahire: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- İsfahânî, Râgıb, , *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnan ed-Davudî, Beyrut: Daru'l-Kalem, 1412.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdunî-İbrahim et-Feyyîş, Kahire: Daru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd *Te'vîlâtü Ehli's-Sunne*, thk. Dr. Mecdî Baslûm, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Mertoğlu, Mehmet Suat, "Tabâtabâî", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, XXXIX, 306-307.

- Mohamed, Aisah, "Şia'nın İmamette İsmet Doktrininin Eleştirisi" çev. Ömer Aydın, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, (2003): 231-246.
- Müslim, b. El-Haccac el-Kuşeyrî *Sahihu Müslim*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, İstanbul 1981.
- Nesefî, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedevi, Beyrut: Daru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998.
- Öztürk, Yener, "Abese ve Tevella İfadelerinin Muhatabı Kimdir?", *Yeni Ümit Dergisi* 74, (2006): 12-18.
- Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Gayb, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420* .
- ....., Fahreddin Muhammed b. Ömer, *İsmetu'l-Enbiyâ*, Humus: Mektebetu'l-İslamiyye, trs.
- ....., *el-Mahsûl fî İlmi'l-Usûli'l-Fıkh*, neşr. Tâhâ Câbir Feyyaz el-Alevânî, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1992.
- Sâbûnî, Nureddin, *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn*, thk. Bekir Topaloğlu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1981.
- Tabâtabâî, Muhammed Huseyn, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Beyrut: Müessesetu'l-'Alemye li'l-Matbûât, 1417/ 1997.
- ....., Muhammed Huseyn *İslam'da Şîa*, çev. Kadir Akaras-Abbas Kazımî, İstanbul: Kevser Yayınları, 1993.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, yy., Müessesetu'r-Risâle, 1420/2000.
- ....., Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Müluk*, (Beyrut:1378),
- Tabersî, Ebû Ali el-Fadl b. Hasen *Mecmau'l-Beyân fî Tefsîri 'l-Kur'an*, Beyrut: Darü'l-Fikr, 1414/1994.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Vâhidî en-Nîsâbûrî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâbü'n- Nüzûl*, (Kahire: Müessesetu'l-Halebî, 1388/1968.
- Yurdağür, Metin "Haşviyye", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1997, c. XVI, s. 426-427
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Muhammed ibn Ömer *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Akavîl fî Vucûhi't-Te'vil*, 3. Baskı, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 1407.

....., Ebu'l-Kasım Muhammed İbn Ömer *Esâsü'l- Belâga*, thk. Muhammed Basil, Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1419/1998.

Zürkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Kahire: Dâru İhyâi Kütübi'l-Arabî,1342/1943.

<http://www.imamreza.net/arb/imamreza.php?id=2721> (12.01.2016).

Ramazan Altıntaş, "Haşviyye'nin Doğuşu ve Kelamî Görüşleri"
<http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale> (27.03.2016).

.

